

نقش متغیرهای جغرافیایی منطقه از نظر کرامت انسانی در برنامه‌ریزی شهری (نمونه مطالعاتی؛ محله حکیمیه و محله خیابان ایران در شهر تهران)

رضا مطهر

پژوهشگر دکتری شهرسازی دانشکده مهندسی معماری و شهرسازی دانشگاه علم و صنعت ایران، تهران، ایران.

سید عبدالهادی دانشپور

دانشیار شهرسازی، دانشکده مهندسی معماری و شهرسازی، دانشگاه علم و صنعت ایران، تهران، ایران.

محمد صالح شکوهی بیدهدنی*

استادیار شهرسازی، دانشکده مهندسی معماری و شهرسازی، دانشگاه علم و صنعت ایران، تهران، ایران.

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۱۲/۰۷

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۹/۲۱

چکیده

محلات قدیمی و سنتی ایران با نوسازی‌های بی‌برنامه و تقلیدی و بدون توجه به توانمندسازی آنان در طرح‌های فرادست برخی کیفیات خود را از دست داده‌اند. بسیاری از این محلات از هسته‌های اولیه شکل‌گیری شهرها در طول تاریخ بوده‌اند اما امروزه به نظر می‌رسد می‌توان شاهد تنزل معیارهای کرامت انسانی در محلات و به دنبال آن بروز مشکلات در آن‌ها داد. این پژوهش با بررسی یک نمونه محله‌ی قدیمی و یک نمونه محله‌ی نوساز به دنبال آن است که بتواند به این پرسش‌ها پاسخ دهد که ابتدا متغیرهای جغرافیایی منطقه از نظر کرامت انسانی در برنامه‌ریزی شهری چه نقشی دارند، سپس آیا برنامه‌ریزی نوسازی محلات در تحقق حفظ و ارتقاء معیارهای این مهم نسبت محلات قدیمی در حفظ موفق باشند؟ با توجه به موضوع و هدف، این پژوهش توسعه‌ای بوده و روش تحقیق آن تطبیقی است. جهت تدوین چارچوب نظری از روش اسنادی استفاده شده است. بدین منظور، ابتدا معیارهای کرامت انسانی با استناد به آثار اندیشمندان مسلمان و غیرمسلمان تبیین می‌گردد. سپس جهت سنجش هر یک از متغیرها، تعدادی گویه و سوال تدوین شده که پرسشنامه‌ای نیمه ساخت یافته تشکیل می‌دهند. پس از تأیید روایی و پایایی، این پرسش‌نامه در دو محله به صورت تطبیقی سنجیده می‌شود. نتایج حاصل از این پژوهش نشان می‌دهد؛ محله جدید حکیمیه که بر اساس الگوی ساخت و ساز معاصر نوسازی شده است به اعتدالی هیچ یک از این معیارها منجر نشده است و معیارهای کرامت انسانی در محله سنتی و قدیمی خیابان ایران بیشتر از محله نوساز حکیمیه محقق شده است.

کلمات کلیدی: کرامت انسانی، محله، متغیرهای جغرافیایی، تهران، برنامه‌ریزی شهری.

مقدمه

شهر و شهرنشینی روند اجتماعی برجسته‌ای است که بیشتر موجب دگرگونی در روابط متقابل انسان با محیط و با انسان‌های دیگر شده است. یکی از اصول و ارکان اصلی شهر اسلامی رکن اجتماعی و انسانی آن است که در شهرسازی و طراحی شهرهای اسلامی با توجه به جایگاه انسان نزد خداوند و در دین اسلام باید مد نظر قرار گیرد و شهرها جایی برای آسایش و حفظ کرامت و امنیت انسان باشد تا انسان‌ها بتوانند در شهرها در بعدهای مختلف اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی به بالندگی برسند. کرامت انسانی به عنوان اصلی مهم که ریشه در تاریخ حیات بشر داشته، پشتوانه رسیدن انسان به کمال می‌باشد. برنامه‌ریزی شهری و شهرسازی می‌تواند موجب ارتقاء و بهبود زندگی شهروندان و به‌ویژه دستیابی به اهداف کرامت انسانی گردد (Kiani & Raeisi, 2014:304). شهرهای امروزی نیز که از نظر کالبد، وسعت و اندازه با شهرهای قدیمی بسیار متفاوت هستند، مانند شهرهای قدیمی، از مجموعه‌ای از محلات تشکیل می‌شوند.

محلات جدید محلاتی هستند که در طی سال‌های اخیر و بنابر نیاز و افزایش جمعیت معمولاً در مناطق پیرامونی شهرها و براساس طرح و برنامه مشخص شکل گرفته‌اند که در طراحی و ساخت آن‌ها سبک‌های نوین شهرسازی و معماری بکار رفته است. در اینگونه محله‌ها به تبع استفاده از سبک‌های معماری و ساخت و سازهای جدید، مناسبات ساکنین محلات با یکدیگر و مولفه‌ها و ویژگی‌های اجتماعی که در محله‌های سنتی و قدیمی وجود داشته است نیز دچار تغییر و تحول بوده است. اما با این حال محله‌های قدیمی با همان بافت سنتی و سبک معماری، شیوه برخورد و رفتار اجتماعی ساکنان آن‌ها با یکدیگر همچنان پابرجا هستند. محلات قدیمی شهرهای ایران، گرچه امروز به دلایلی نظیر فرسودگی زیرساخت‌ها و تغییر نیازهای شهری، ممکن است در پاسخگویی به برخی انتظارات کاربران و بهره‌وران فضا با ضعف‌هایی روبرو باشند، اما، از نظر برخی کیفیات همچنان از محلات جدید و نوساز جذاب‌تر به نظر می‌رسند.

می‌توان یکی از دلایل از نزول کرامت انسانی در شهرها و تغییر و تحول مناسبات ساکنین محلات با یکدیگر به خصوص مسئله‌هایی که در شهرهای اسلامی وجود دارد را تقلید از اندیشه‌ی غربی باشد که منجر شده است الگوی سنتی سکونت، بیش از الگوی مدرن در محلات جدید و تازه تاسیس مبنا قرار گیرد. همچنین آگاهی از این مطلب که بسیاری از برنامه‌های شهری در کشورهای اسلامی بر اساس همین مطالعات انجام یافته‌اند، این تحقیق در تلاش است که معیارهای کرامت انسانی را از متون و تعالیم دینی، همچنین از آرای علما و اندیشمندان مسلمان و غیرمسلمان مورد واکاوی قرار دهد. عدم لحاظ معیارهای شهر مطلوب اسلامی از جمله کرامت انسانی در شهرها و جامعه‌ی اسلامی می‌تواند منجر به مشکلات متعددی در زمینه‌های اقتصادی، کالبدی، اجتماعی و در نهایت زائل شدن کرامت انسان شود. همچنین استفاده از این معیارها و لحاظ کردن آنها در برنامه‌های شهری و ساخت محلات و پروژه‌های شهری می‌تواند باعث حفظ سلامت و جایگاه افراد ساکن در شهر گردد. این سلامت باعث پیشرفت و بالندگی شهر می‌شود. از این رو این پژوهش با بررسی یک نمونه محله‌ی قدیمی و یک نمونه محله‌ی نوساز به دنبال آن است که بتواند به این پرسش‌ها

پاسخ دهد که متغیرهای کرامت انسانی در برنامه‌ریزی شهری چه نقشی دارند و آیا برنامه‌ریزی نوسازی محلات در تحقق حفظ و ارتقاء معیارهای این مهم نسبت محلات قدیمی در حفظ موفق باشند؟

مبانی نظری:

اصل کرامت یک فضیلت و کمال انسانی است که ریشه در فطرت انسان دارد. اصل ارج نهادن به گوهر و وجود انسان به عنوان برترین مخلوق همواره مورد توجه اندیشمندان و همه انسان‌ها بوده است. علاوه بر این، کرامت انسانی در حقوق اساسی و حقوق بشر دوستانه نیز سنگ زیربنا محسوب شده و بدون توجه به آن منشورات حقوقی و اخلاقی ناقص خواهند بود. در دایره‌المعارف انگلیسی آکسفورد، در مورد معنای واژه کرامت چنین آمده است: واژه کرامت «dignity» از عبارت لاتینی «Dignitas» گرفته شده و به معنای شرافت، حیثیت، افتخار و استحقاق احترام است. (Rahiminejhad, 2011) در میان اندیشمندان غیراسلامی، مفهوم کرامت انسانی در سیری تکوینی به تدریج اهمیت یافته است. عده‌ای از پژوهشگران با مطالعه منابع متعدد، معتقدند مفهوم کرامت در سیر تاریخی تفکر غرب، چهار معنی با خود به همراه داشته است. (Schulman, 2009: 7-10) برداشت اول، برداشت کلاسیک و باستانی از دوران یونان به ارث مانده که به معنی شرافت و حیثیت است. در اندیشه رواقیون، همگان چه شهروندان و چه بردگان دارای کرامت‌اند و کرامت ذاتی، خالی از قید فرزندی و خرد است. در معنی دوم (در کتاب مقدس) انسان، تصویری از خداست و به سبب همین دارای شرافت و کرامت شده است. برداشت سوم مربوط به کانت است که در فلسفه عملی، کرامت انسانی را برای همگان به‌عنوان امر عقلی مفروض می‌داند. جمله مشهور وی «همیشه با دیگران به‌عنوان غایت و نه به‌عنوان وسیله و ابزار رفتار نما» است. در جستجوی مبانی کرامت، مردمان به‌دلیل استقلال عقلیشان از آن بهره‌مندند. سنت وی، بر مبانی قرارداد عقلانی و نه یک قرارداد حقیقی، توجیهگر حقوق بشر است. در نهایت، بر مبانی کانتی، کرامت به‌عنوان مبانی حقوق و آزادی‌ها در چارچوب قرارداد مبتنی بر انتخاب انسان عاقل گزینشگر، تبیین خواهد. آخرین برداشت که در ادامه برداشت سوم است، معنایی از کرامت و شرافت است که به‌عنوان خصیصه جوهری زندگی و «کرامت ثابت در تمام دوران زندگی» در اسناد حقوق بشری از جمله اعلامیه جهانی (بند اول) و قوانین اساسی ملی ۱ که در قرن بیستم متأثر از نظام بین الملل حقوق بشر نگاشته شده، انعکاس یافته است. این برداشت از مفهوم کرامت با برداشت سوم به معنی استقلال و خودمختاری وجود انسانی فردی تعارض دارد. (Habib Zadeh & Marandi, 2016:115) امانوئل کانت مبانی اصلی کرامت را در میزان توانایی روحی و اخلاقی برای وضع قوانین کلان اخلاقی می‌داند و به بیان دیگر در «خودمختاری اخلاقی و استقلال ذاتی» او باید پیدا کرد. نوردنفلت اقسام کرامت انسانی را شایستگی، اخلاقی، هویت و کرامت ذاتی انسان‌ها دسته‌بندی می‌کند. سلمازی معتقد است که کرامت ذاتی آن است همه انسان‌ها بدون نظر از اینکه دارای فضائل روانی، جسمی، اجتماعی، اقتصادی و ... هستند؛ وی همچنین بیان می‌دارد کرامت اکتسابی

را انسان به صورت ارادی و از طریق به کار انداختن استعدادها و توانایی ذاتی خود به دست می‌آورد. سولمازی دسته‌ای دسته کرامت انسانی را کرامت شکوفا کننده می‌داند که اشاره به یک فرایند ارزشی دارد که باعث تعالی انسان‌ها می‌شود. اوماتو صاحب نظر دیگری است که علاوه بر اقسام فوق به بعد احساس خودکرامتی و اقدام برخلاف صیانت از کرامت انسانی در هر انسان اشاره می‌کند. (با اقتباس از Sulmasy, 2002؛ Nordenfelt, 2004؛ O'Mathuna, 2013).

کرامت انسانی از مباحث بسیار مهم و حیاتی در حوزه انسان شناختی می‌باشد که در مکاتب مختلف الهی و بشری رویکردهای متفاوتی را به وجود آورده و در خصوص آن تفاسیر بسیاری عرضه شده است. در این قسمت به بیان معنا و مفهوم لغوی واژه "کرامت انسانی"، جایگاه کرامت انسانی و انواع آن در میان فقهای مسلمانان پرداخته می‌شود. "کرامت" واژه‌ای عربی و از ریشه کرم است و در معنای لغوی، مفاهیم مختلفی را در بر می‌گیرد که شامل: ارزش، حیثیت، انسانیت، نزاهت از فرومایگی و پاک بودن از آلودگی‌ها، احسان و بخشش، جوانمردی و سخاوت می‌شود. ریشه "کرم" و مشتقات آن در قرآن با صیغه‌های متفاوت ۴۷ بار (در ۲۹ سوره و ۴۶ آیه) وارد شده است. (Falsafi et al, 2016:46) برخی از محققان، کرامت را به معنی توانایی انجام امور خارق‌العاده دانسته‌اند. برای مثال، از نظر سیدی‌نیا، "کرامت" در اصطلاح علم کلام و اخلاق، توان، شایستگی و شأنی است که خداوند متعال به انسان‌های وارسته و پرهیزگار می‌بخشد که آنان در سایه آن، کارهایی را انجام می‌دهند که دیگران قادر به آن نیستند. (Seyyedinia, 2008:117) در ادیان آسمانی به ویژه دین مبین اسلام به مسئله‌ی کرامت انسانی به صورت‌های مختلف و در مواضع و جایگاه‌های گوناگون در قرآن کریم و سیر و سنت پیامبر عظیم‌الشان اسلام حضرت محمد (ص) پرداخته شده است و از اصول مهم و مبانی با ارزش انسان شناسی اسلامی است. با این حال، در این نوشته، منظور از کرامت انسانی، چنین قدرتی نیست.

مؤلفه‌ها و معیارهای کرامت انسانی

کرامت انسانی از آن جهت حائز اهمیت است که خود، اساس بسیاری از حقوق و تکالیف انسانی شناخته می‌شود. نه صرفاً به عنوان یک حق یا مجموعه‌ای از حقوق غیرقابل سلب و انتقال، بلکه محور و مبنای حقوق بشر تلقی می‌شود و پیشرفت و توسعه پایدار در هر جامعه مستلزم رعایت آن است. در صورت عدم توجه به این اصل و التزام عملی به آثار آن، ارزش‌هایی چون عدالت، آزادی، برابری و صلح در روابط داخلی و بین‌المللی معنا و مفهوم خود را از دست خواهد داد. حقوق عدیده‌ای که در مواد مختلف اعلامیه جهانی حقوق بشر و با تفصیل بیشتر در میثاقین و سایر اسناد حقوق بشری آمده است، اساساً برگرفته از شناسایی اصل کرامت و شرافت انسانی و قائل بودن به وجود این کرامت برای همه انسان‌ها به‌هنگام تولد می‌باشد. در ادامه سعی شده است که مؤلفه‌ها و معیارهای

کرامت انسانی که مورد توجه و اتفاق نظر اندیشمندان مسلمان و غیرمسلمان بوده جمع‌آوری گردد، که در قالب جدولی ارائه گردیده است.

جدول ۱: مولفه‌ها و معیارهای کرامت انسانی

Table 1. Components and criteria of human dignity

عنوان پژوهش	محقق	سال	معیارهای کرامت
کرامت انسان در اندیشه امام علی (ع)	Taheri	2005	۱. خداپاوری ۲. خودپاوری ۳. هدایت‌پذیری ۴. مسئولیت‌پذیری ۵. معرفت ۶. عبادت و بندگی ۷. خدمت به خلق
تحلیل مفهوم کرامت انسانی در اندیشه سیاسی شیعه: مطالعه موردی اندیشه امام خمینی (ره)	Mirahmadi, Kamalgouki	2014	<ul style="list-style-type: none"> ▪ مبانی کرامت انسانی در جهان بینی اسلامی: ۱. انسان بر خلیفه خدا ۲. عقل و خرد ۳. اختیار و آزادی اراده ▪ مبانی کرامت انسانی از دیدگاه امام خمینی (ره): ۱. امنیت ۲. عدالت ۳. ممنوعیت اعمال غیرانسانی ۴. جلوگیری از خودسری ۵. عدم تجسس در حوزه فردی افراد ۶. چشم پوشی از خطاهای شخصی که آثار حقوقی ندارد ۷. آرامش ۸. ممنوعیت از اهانت به انسان
مولفه‌های کرامت انسانی از منظر قرآن کریم	Naqibi	2012	۱. خلقت الهی ۲. فطرت ۳. علم ۴. عقل ۵. اختیار ۶. غایت بودن انسان ۷. خلافت
مبانی کرامت انسان از دیدگاه ملاصدرا	Dortaj, Mohammadrezaei	2016	۱. ظرفیت علمی ۲. خلافت الهی ۳. اختیار و آزادی ۴. برخورداری از روح الهی ۵. خردورزی ۶. کمال طلبی انسان ۷. سعادت جویی
کرامت انسانی و خشونت در اسلام	Alikhani	2006	۱. تعالی روحی ۲. آموزش ۳. آزاد ۴. عدالت ۵. احترام ۶. رفاه
ارزیابی جایگاه کرامت انسانی (مبتنی بر آرای امام موسی صدر) در سیاست‌گذاری نوسازی شهری	Shokouhibidehndi, Motahhar	2020	۱. وحدت و یگانگی ۲. امکان پیشرفت برای همه ۳. مساوی بودن افراد نزد خدا ۴. رسیدگی به امور مردم ۵. مسئولیت‌پذیری ۶. آزادی ۷. توانمندسازی محرومان
حقوق بشر از دیدگاه شهید مطهری	Aghadadashi	2014	۱. تعقل ۲. آزادی ۳. عمل صالح ۴. ایمان ۵. احترام به حقوق
کرامت انسانی از دیدگاه شهید مطهری و علامه جعفری	Ashourmahani	2013	۱. علم ۲. عمل صالح ۳. اختیار و آزادی ۴. تقوا ۵. برابری انسان ۶. رعایت حقوق اجتماعی ۷. غیر قابل اغماض بودن
معرفی الگوی ارزشی سازمان‌های دولتی ایران	Mirsepasi et al.	2013	۱. ارباب رجوع محوری ۲. عدالت ۳. قانون مداری ۴. پاسخگویی اجتماعی
A Successful Utopia: The Doctrine of Human Dignity	De Baets	2007	۱. آزادی ۲. حق برابر ۳. عدالت ۴. به رسمیت شناختن دیگران ۵. احترام
An analysis of the concept dignity	Griffin-Heslin	2005	۱. احترام ۲. اختیار ۳. توانمندسازی ۴. ارتباطات
Two Challenges for dignity as an Expressive Norm	Varelius	2012	۱. احترام ۲. اختیار ۳. هویت بخشی ۴. نیکوکاری ۵. عدالت
Protecting Human Dignity in Research Involving Humans	De Koninck	2009	۱. توجه به راحتی دیگران ۲. احترام ۳. انسانیت ۴. آزادی ۵. مسئولیت‌پذیری ۶. پاسخگویی ۷. سلامت روح و جسم
Human dignity and human rights as a common ground for a global bioethics	Andorno	2009	۱. احترام ۲. افتخار ۳. آزادی ۴. توانمندسازی ۵. مسئولیت‌پذیری ۶. اتحاد
The Varieties of Dignity, Kluwer Academic Publishers	Nordenfelt	2004	۱. ذاتی ۲. اخلاقی ۳. هویتی ۴. شناسایی
Analyzing dignity: a perspective from the ethics of care	Leget	2013	۱. احترام به خود و دیگران ۲. عزت نفس ۳. اعتماد به نفس
Kant on Dignity and Education, Educational Theory	Giesinger	2012	۱. احترام ۲. آزادی ۳. عزت نفس
The varieties of human dignity: a logical and conceptual analysis	Sulmasy	2013	۱. انسانیت ۲. خلاقیت ۳. توانایی ۴. قدرت ۵. ثروت ۶. احترام به خود و دیگران

Source: Author, 2021

جایگاه کرامت انسانی در برنامه ریزی شهری

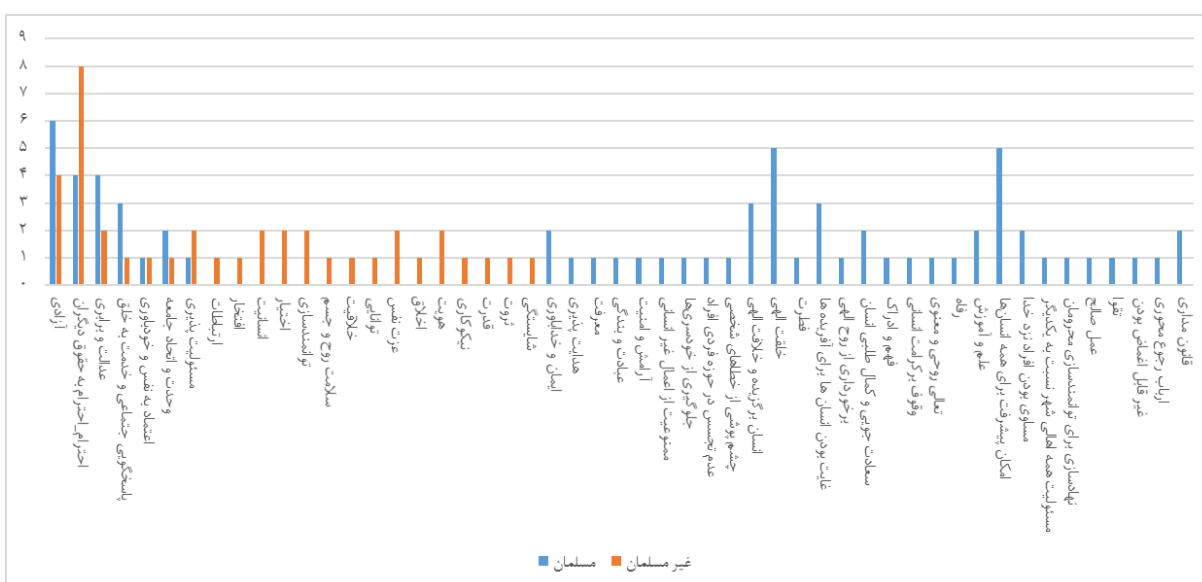
شهر و شهرنشینی روند اجتماعی برجسته‌ای است که بیشتر موجب دگرگونی در روابط متقابل انسان با محیط و با انسان- های دیگر شده است. در حقیقت تغییر در واکنش‌های انسان‌ها نسبت به هم و نسبت به محیط، به تحول اجتماعی و دگرگونی فضایی امکان داده که نمود عینی آن به صورت یک پدیده‌ی نو که اصطلاحاً «شهر» نامیده می‌شود، نمایان گردیده است. ویژگی‌های شهر و مفهوم آن در دوره‌های مختلف تاریخی و مناطق مختلف یکسان نبوده و مفهوم آن در هر دوره و مناسب با هر سرزمینی در مسیر تاریخ تفاوت‌هایی را نشان می‌دهد. در شهر امروزی بی‌تناسبی، بی‌هویتی، خودنمایی، تقلید، فردگرایی، مصرف‌زدگی، سعی در تشابه به بیگانه، اهتمام در تمایز از همگنان، فشار روانی، آلودگی، زشتی، فقدان دوستی و آشنایی و بسیاری کمبودهای دیگر که لازمه‌ی زندگی انسانی هستند چنان عرصه را برانسان تنگ نموده است که هرکس در حسرت آوارگی کوه و بیابان مانده است. جهان‌بینی اسلامی برای تحقق آرمان‌هایش به شهر احتیاج دارد و این امر در تغییر و تحول و توسعه آن موثر واقع می‌شود. اصولاً جهان‌بینی اسلامی برای تحقق آرمان‌های خود به شهر و شهرنشینی نیاز داشت و در نتیجه عمده‌ترین تغییرات را در نظام شهری ملاحظه می‌کنیم. پدیده‌های ناشی از این سیاست به دو شکل از نظر شهرسازی تجلی حاصل کرد:

۱. شهرهای قدیمی: که به تبع اسلام و تغییر در ساختار اجتماعی رنگ و بوی اسلامی به خود گرفتند و از تحول و دگرگونی و گسترش طبیعی برخوردار شدند و با تغییر در ساختار کالبدی شکل تازه‌ای به خود گرفتند. ورود دین اسلام (به ایران) و فرو ریختن سلسله‌مراتب اجتماعی، این شهرهای قدیمی را نظمی مجدد داد و منطبق با فلسفه‌ی دین اسلام زندگی مذهبی آنها را شکل تازه‌ای بخشید. آتشکده‌ها ویران و به جای آن مساجد جامع بنا گردید، کهن‌دژ ویران و دیواره‌های آن به انضمام دیواره‌های شارستان فرو ریخت و باعث آبادان شدن حومه یا به اصطلاح جدید روض گردید.

۲. شهرهای نوین: نخستین شهرهایی که پس از اسلامی احداث شدند اردوگاه‌هایی بودند که برای استقرار سپاهیان مسلمان و مهاجرین تاسیس شده بود. کوفه و بصره از تین نوع شهرها بودند که در دهه‌ی دوم هجری ساخته شدند. تعدادی از این شهرها در کنار شهرهای قدیمی، قلاع، نقاط راهبردی و یا در جوار اماکن متبرکه، در راستای اهداف اسلامی بنا گردیدند. دسته‌ی دیگر شهرهای جدید دوره‌ی اسلامی شهرهایی بودند که مردم بر کنار شهادت‌گاه‌های، مزار امامان بنا کردند. مثل مشهد، قم، کربلا، نجف، کاظمین که عمدتاً از طرف شیعیان بنا گردیده‌اند و به صورت ضد قدرت عمل می‌کردند.

برنامه‌ریزی شهری کشورهای اسلامی به راهبردهای ساختاری مبتنی بر الگوی شهرسازی اسلامی با توجه به وضعیت کنونی شهرها و فناوری‌های موجود و در حال توسعه دارد. در عرصه جهانی شدن شهرها، موضوع حفاظت و صیانت از آرمان و الگوی شهرسازی اسلامی با اهداف کرامت انسانی و رفاه شهروندان می‌بایست مورد توجه برنامه‌ریزان، مدیران، معماران و شهرسازان شهرهای اسلامی قرار گیرد. در بررسی‌های صورت گرفته در خصوص معیارهای کرامت انسانی در

آرای اندیشمندان مسلمان و غیرمسلمان، به نظر می‌رسد تفاوت میان رویکرد غربی نسبت به رویکرد دینی، تفاوت در تعریف هدف باشد. در نگاه غربی، هدف از توسعه در گذشته بیشتر کسب سرمایه و امروزه در بهترین شق آن، انسان و حقوق بشر بوده است، حال آنکه در نگاه اندیشمندان اسلامی، هدف رسیدن به مقام تقرب خداوند است و از همین روی است که به جای انسان‌محوری، از خدا محوری یاد می‌شود. این نگاه البته به شأن و کرامت انسانی توجهی ویژه دارد. این تفاوت در نگرش سبب تمایز معیارها بیان شده برای این مفهوم در این دو محله شده است. در نمودار زیر تطبیق و تلفیق معیارها کرامت انسانی مستخرج از آرای متفکران مسلمان و غیرمسلمان نشان داده شده است.

نمودار ۱: تطبیق و تلفیق دیدگاه‌های مرتبط با کرامت انسانی

Chart 1. Adapting and combining views related to human dignity
Source: Author, 2021

وجوه اشتراک و افتراق

همانطور که در نمودار فوق مشاهده می‌شود برخی از معیارها و مولفه‌های کرامت انسانی مستخرج در هر دو رویکرد غربی و دینی مشترک می‌باشند. به نظر می‌رسد که معیارها و مولفه‌های مشترک در این دو رویکرد هستند که شامل «آزادی»، «احترام-احترام به حقوق دیگران»، «عدالت برابری»، «پاسخگویی اجتماعی و خدمت به خلق»، «اعتماد به نفس و خودباوری»، «وحدت و اتحاد جامعه» و «مسئولیت‌پذیری» می‌باشد، بیشتر جنبه اجتماعی و عمومی داشته دارند و تاثیر آن بر حوزه اجتماعی جامعه بیشتر از حوزه فردی و شخصی می‌باشند. به عبارت دیگر اهمیت وجود این مولفه‌ها و معیارها بیشتر متوجه منافع عمومی می‌باشد تا منافع فردی و شخصی. همچنین به نظر می‌رسد که در بین موارد اشتراکی در آرای متفکران و اندیشمندان غیرمسلمان و فقهای مسلمان تنها معیار «اعتماد به نفس و خودباوری» به جنبه فردی و شخصی اشاره دارد. البته با این نکته توجه داشت که شباهت در برخی از معیارهای کرامت انسانی در رویکردی دینی

اسلام و رویکرد غربی، شباهت در شکل است نه محتوا. به عنوان مثال محتوا و مفهوم معیار آزادی به عنوان یکی از معیارهای کرامت انسانی در رویکرد دینی اسلامی رویکرد غربی متفاوت است.

مواردی که مورد تایید مسلمانان است اما در ستون غیراسلامی به آنها اشاره‌ای نشده است شامل: «ایمان و خداباوری»، «هدایت‌پذیری»، «معرفت»، «عبادت و بندگی»، «آرامش و امنیت»، «ممنوعیت از اعمال غیرانسانی»، «جلوگیری از خودسری‌ها»، «عدم تجسس در حوزه فردی افراد»، «چشم‌پوشی از خطاهای فردی»، «انسان برگزیده و خلافت الهی»، «اعتماد به نفس و خودباوری»، «خلقت الهی»، «فطرت»، «غایت بودن انسان‌ها برای آفریده‌ها»، «برخورداری از روح الهی»، «سعادت‌جویی و کمال‌طلبی انسان‌ها»، «فهم و ادراک»، «وقوف بر کرامت انسانی»، «تعالی روحی و معنوی»، «رفاه»، «علم و آموزش»، «امکان پیشرفت برای همه انسان‌ها»، «مساوی بودن همه افراد نزد خدا»، «مسئولیت همه اهالی شهر نسبت به یکدیگر»، «نهادسازی برای توانمندسازی محرومان»، «عمل صالح»، «تقوا»، «غیرقابل اغماض بودن»، «ارباب رجوع محوری» و «قانون محوری» می‌باشند. به نظر می‌رسد که معیارهای مستخرج در آرای اسلامی با توجه به آنکه از برگرفته از تعالیم دین مبین اسلام می‌باشند، همه جنبه‌های فردی و اجتماعی، دنیوی و اخروی و نیز تمام ابعاد فرهنگی، اقتصادی، سیاسی و اجتماعی و... زندگی فرد را مورد توجه قرار داده است. همچنین معیارهای مستخرج از آرای اندیشمندان و متفکران غیرمسلمان با توجه به مبانی فکری در نگاه غربی، که هدف از توسعه در گذشته بیشتر کسب سرمایه و امروزه در بهترین شق آن، انسان و حقوق بشر بوده است، بیشتر جنبه دنیوی و زندگی در دنیا و امکانات آن را مد نظر قرار داده است.

• نظریات کرامت‌انسانی

کرامت ذاتی انسان مبتنی بر یک سلسله مفاهیم و ارزش‌های بنیادین اخلاقی دینی است که در چهار دسته آزادی، اراده و اختیار، قدرت تعقل و تفکر، داشتن وجه و نفع الهی و داشتن جنبه‌های خلیفه الهی است. از آنجا که کرامت انسانی مبدأ و مبنای بسیاری از حقوق آدمی چون حق حیات در زندگی، حق آزادی، امنیت، رشد و شکوفایی شخصیت در پرتو تعلیم و تعلم و آموزش و پرورش و ... می‌باشد، لذا ضرورت دارد مفهوم، ویژگی‌ها و عناصر بنیادین آن و نیز انواع و اقسامی که برای آن متصور است و همچنین علل زوال و بی‌توجهی و عدم مراعات آن از سوی برخی از برنامه‌ریزان و تصمیم‌گیران، مورد بحث و مذاقه قرار گیرد. با توجه به اهمیت و جایگاه این موضوع، بسیاری از اندیشمندان به‌ویژه اندیشمندان مسلمان آن را مورد توجه قرار داده‌اند. امروزه با طرح مباحثی نظیر توانمندسازی، حق به شهر، توسعه‌ی انسانی و آموزش شهروندی، به تدریج ابعاد فضایی کرامت انسانی نیز محل بحث متخصصان و اندیشمندان قرار گرفته است. با این حال، ضرورت تعریف روش و معیارهایی برای ارزیابی کرامت انسانی در سیاست‌های کلان توسعه شهری همچنان محسوس است. مفهوم کرامت انسانی، از مفاهیم مهم اما نسبتاً پیچیده در ادبیات علوم انسانی است. در میان متفکران غیراسلامی، مفهوم کرامت انسانی در سیری تکوینی به تدریج اهمیت یافته است. این تحول فکری از نظر

تاریخی در غرب سابقه چندانی ندارد، زیرا آغازین روزهای آن به ایام انقلاب فرانسه باز می‌گردد. پس از این انقلاب این فکر که طبقات اشراف موجود در اروپا را باید از میان برداشت، سبب شد این ارزش و کرامت انسان در کلمات کانت مطرح شود و همین انقلاب در آمریکا سبب الهام این بینش شد که بگویند هیچ گروهی بر گروه دیگر امتیاز ندارد. اما در اسلام پیشینه کرامت ذاتی انسان‌ها به تاریخ بعثت رسول گرامی اسلام (ص) بلکه به لحاظ تاریخی، سابقه‌ای به اندازه تاریخ ادیان آسمانی و توحیدی دارد، زیرا کرامت و ارزش ذاتی انسان حقیقتی است که از سوی خالق انسان و انسان وحی شده است. برخی از فقهای مسلمان، اصل کرامت بشری را مانند «اصل عدالت» از اصول پیش فقهی عنوان می‌دهند. منظور از «اصول پیش فقهی»، اصولی است که چنین نیستند که در عرض قواعد درون فقهی قرار گیرند؛ بلکه در فوق و یا به تعبیر در طول آنها هستند (Mohaghegh Damad, 2017). بنابراین، مشخص است که شأن مفهوم کرامت انسانی برای فقهای مسلمان، شأنی ویژه است. برخی از فقها، کرامت انسانی را امری درون دینی می‌دانند. البته همه‌ی فقها با این نظر هم‌رأی نیستند و بسیاری از فقهای مسلمان، همه‌ی ابناء بشر و نه تنها مسلمانان را واجد کرامت انسانی می‌دانند. برخی دیگر از فقها، ضمن تلاش برای تعریف مفهوم کرامت انسانی، برای آن انواع یا سطوحی را تعریف کرده‌اند. آیت‌الله جعفری تبریزی قائل به تفکیک انواع کرامت هستند و معتقدند که دو نوع کرامت ذاتی (که با معیارهایی نظیر خلقت الهی، خلافت الهی، تعقل و اختیار) و کرامت اکتسابی (با معیارهایی نظیر تقوا، ایمان) قابل طرح خواهند بود (Khanzadeh Amirsalari, 2015:45). در ادامه به بیان دیدگاه چند تن فقهای اسلامی پرداخته می‌شود.

جدول ۲: دیدگاه‌های برخی متفکران مسلمان در باب کرامت انسانی

Table 2. The views of some Muslim thinkers about human dignity

صاحب‌نظر	خلاصه دیدگاه در باب کرامت انسانی
ملاصدرا	حقیقت انسان علم است و شان و کرامت او به میرانی است که می‌داند و می‌اندیشد، زیرا در اسلام تفکر از محورهای اساسی حکمت اسلامی است. ملاصدرا از کرامت انسان با تعبیر "خلیفه الله" یاد می‌کند و معتقد است، استحقاق انسان برای خلافت، فقط به دلیل علو مقام او بر سایر موجودات نیست، بلکه به دلیل جامعیت وجودی انسان است. معیارهای کرامت از دید ملاصدرا عبارتند از: ۱. ظرفیت شگرف علمی ۲. خلافت الهی ۳. اختیار و آزادی ۴. برخورداری از روح الهی ۵. خردورزی و فرزاندگی ۶. کمال طلبی انسان ۷. سعادت جویی
امام خمینی (ره)	قوه‌ی عاقله قوه‌ی روحانی‌ای است که به حسب ذات مجرد و به حسب فطرت مایل به خیرات و کمالات و داعی به عدل و احسان است. این جهت مشترک است که مورد ستایش و مبنای کرامت انسان است و این حقیقت مشترک است که با طهارت و تعالی آن، همه انسان‌ها می‌توانند در کنار یکدیگر زندگی صلح آمیز و دوستانه‌ای داشته باشند. معیارهای کرامت انسانی از دیدگاه امام خمینی عبارتند از: ۱. امنیت، ۲. عدالت، ۳. ممنوعیت اعمال غیرانسانی، ۴. جلوگیری از خودسری‌ها، ۵. عدم تجسس در حوزه فردی افراد، ۶. چشم پوشی از خطاهای شخصی و خصوصی، ۷. آرامش، ۸. ممنوعیت از اهانت به انسان.
شهید مطهری	شهید مطهری در بیان معنای کرامت ذاتی انسان آورده‌اند که: «از اینکه انسان بما هو انسان عزیز و شریف و ارجمند است و نیز در تدوین حقوق بشر آنچه مبنای اصلی قرار گرفته است، ملاحظاتی انسان از آن حیث است که انسان؛ نه معیارهایی چون رنگ، نژاد، زبان، جغرافیا، طبقه اجتماعی، اعتقاد دینی و...». معیارهای کرامت انسانی از دید ایشان عبارتند از: ۱. تعقل ۲. آزادی ۳. عمل صالح ۴. ایمان ۵. احترام به حقوق
علامه جعفری	کرامت انسان الهی عبارتست از آن شرف و حیثیت و ارزشی که با کوشش اختیاری در مسیر تزکیه نفس و تحصیل معرفت و هستی‌یابی و تقرب به پروردگار متعال به دست می‌آید. شناخت و احترام به کرامت انسانی یکی از مقدمات ضروری آن است. این همان کرامت عظمی است که خداوند سبحان فرموده است: «علم ۱. عمل صالح ۲. اختیار و آزادی ۳. تقوا ۴. برابری انسان ۵. رعایت حقوق اجتماعی».

۱۰ - برای شناخت حق کرامت انسانی، نخست باید معنای کرامت را مطرح کرد. با نظر به مجموع موارد کاربرد این لفظ، می‌توان گفت معنای مشترک میان همه، عبارت است از پاک بودن از آلودگی‌ها و عزت و شرف و کمال مخصوص به موجودی که کرامت به آن نسبت داده می‌شود (جعفری تبریزی، ۱۳۷۰: ۷۷). همچنین تصریح می‌کند که در این اسلام دو نوع کرامت برای انسان‌ها ثابت شده است (همان). بسیاری دیگر از علما نیز، مانند آیت‌الله جعفری تبریزی قابل به تفکیک انواع کرامت هستند و معتقدند که دو

آیت الله جوادی آملی	کرامت انسانی آن است که در قلمرو دین می‌گنجد. قلمرو دین آن است که انسان، دین شناس، دین باور و دین دار باشد. اگر شخصی هوی مدار بود نه خدامحور، این خلیفه‌الله نیست؛ وقتی خلیفه‌الله نبود «کرمننا» شامل او نمی‌شود.
مصباح یزدی	کرامت ذاتی هیچ ارزشی ندارد، بلکه مختص ذات خداوند است. آن کرامتی با ارزش و حقوقی است که با اختیار باشد.
زین‌الدین بن علی عاملی جباعی	معروف به شهید ثانی، از فقهای شیعی شناخته شده‌ی قرن دهم هجری قمری، کرامتی که خداوند در آیه‌ی شریفه ۷۰ سوره اسراء برای فرزندان آدم اعلام داشته، عام است و اختصاص به مومن ندارد. انسان‌ها در روابط با یکدیگر همواره باید آن را لحاظ کنند، یکدیگر را با هر عقیده قلبی بپذیرند و به کرامت الهی اعطا شده به انسان حرمت نهند.

Source: Author, 2021

بنابراین، می‌توان به صورت کلی بیان داشت که نظریات در باب مفهوم کرامت انسانی قابل تفکیک به سه دسته‌ی کلی است. دسته‌ی اول، نظریاتی هستند که مفهوم کرامت انسانی را امری ذاتی می‌دانند (نظریه‌ی انسان گرایانه)؛ دسته‌ی دوم، معتقدند که کرامت وابسته به حفظ ارزش‌ها و اختیار است و با فساد و جرم تحت‌الشعاع قرار می‌گیرد (نظریه اقتضاء)؛ و دسته سوم نظریاتی هستند که به هر دو نوع کرامت ذاتی و اکتسابی معتقدند و تقابلی میان آنان نمی‌یابند (نظریه افزوده) (Mirahmadi & Kamalguoki, 2014:36). با توجه به معیارهای کرامت انسانی مستخرج در منابع اسلامی و غیراسلامی، فهرستی از معیارهایی که مورد تأکید منابع مختلف بوده‌اند شناسایی گردید. سپس معیارهایی که به لحاظ مفهومی با یکدیگر شباهت داشتند، در یک دسته قرار گرفتند. بعد از سنجش روایی از نخبگان و صاحب‌نظران، آن دسته از معیارها که وزن آنها ۵ یا بیشتر از آن بوده، جداگانه جمع‌آوری شده و در قالب پرسشنامه‌ی نهایی جهت بررسی تطبیقی آنها در دو محله حکیمیه و خیابان ایران در اختیار ساکنان این محلات قرار گرفته شد. براین اساس، ۲۳ معیارهای زیر با تغییر جزئی در ادبیات برخی از جهت انطباق با نحوه‌ی ارزیابی محلات، مبنای مطالعه‌ی حاضر واقع شده‌اند. این معیارها می‌تواند برای ارزیابی و سنجش کرامت انسانی در پژوهش‌های آتی نیز مورد استفاده قرار گیرد.

جدول ۳: معیارهای مستخرج جهت سنجش کرامت انسانی
Table 3. Derived criteria to measure human dignity

معیارهای کرامت انسانی		
آزادی و اختیار	امکانات لازم جهت برقراری ارتباطات	اقدامات و برنامه‌های لازم به منظور توانمندسازی افراد
احترام به دیگران	امکان پیشرفت برای همه ساکنان	پایبندی مسئولین محلی به انجام وظایفشان
وحدت و اتحاد	عدم دخالت در حوزه فردی افراد	برنامه‌های لازم به منظور رشد و تعالی روحی و معنوی افراد
عدالت و برابری	شرکت در مراسمات نیکوکاری و خیریه	احترام به ارباب رجوع و مشتری

نوع کرامت ذاتی (که با معیارهایی نظیر خلقت الهی، خلافت الهی، تعقل و اختیار تعریف می‌شود) و کرامت اکتسابی (با معیارهای تقوا، ایمان، علم و مجاهده) قابل طرح خواهند بود (خانزاده امیرسالاری، ۱۳۹۴: ۶۰-۴۷).

سلامت روح و جسم	پایبندی به اصول اخلاقی	مسئولیت همه اهالی نسبت به یکدیگر
امنیت و آرامش	اعتماد به نفس و خودباوری	پاسخگویی و خدمات‌رسانی (اجتماعی) به افراد
هدایت‌پذیری	پایبندی و احترام به قانون	نهادسازی برای حمایت و توانمندسازی محرومان
رفاه و امکانات	امکانات لازم جهت آموزش به منظور افزایش معرفت، علم و خرد	

Source: Author, 2021

پیشینه تحقیق

پژوهش‌ها، تعداد مقالات و کتبی که در چارچوب رشته‌ی شهرسازی مفهوم کرامت انسانی را موضوع بحث خود قرار داده باشند، بسیار محدود است. در این قسمت از نوشتار سعی می‌گردد که برخی از پژوهش‌های داخلی و خارجی معتبر و مرتبط با موضوع، هدف و روش پژوهش به‌طور خلاصه بررسی و نتایج آن بیان گردد.

کیانی و رئیس‌ی سال ۱۳۹۲ در پژوهشی را با عنوان مقدمه بررسی جایگاه کرامت انسانی در شهرسازی و برنامه‌ریزی شهری انجام دادند که نتایج این پژوهش نشان می‌دهد؛ برنامه‌ریزی شهری و شهرسازی شهرهای کشورهای اسلامی به راهبردهای ساختاری مبتنی بر الگوی شهرسازی اسلامی با توجه به وضعیت کنونی شهرها و فناوری‌های موجود و در حال توسعه دارد. علاوه بر این، در عرصه جهانی شدن شهرها، موضوع حفاظت و صیانت از آرمان و الگوی شهرسازی اسلامی با اهداف کرامت انسانی و رفاه شهروندان می‌بایست مورد توجه برنامه‌ریزان، مدیران، معماران و شهرسازان شهرهای اسلامی قرار گیرد.

رادمهر سال ۱۳۹۰ در مقاله‌ای با عنوان جایگاه کرامت انسانی در معماری اسلامی نشان می‌دهد که در عصر حاضر به علت نبود تکیه‌گاه مفهومی و اعتقادی در مسیر خلق اثر و ارکان فراموش شده هویت اسلامی که در پرتو حکمت متعالیه و بعد والای انسانی تعریف می‌شوند زمینه‌ساز برچیده شدن هویت از این آثار و افول انسان والا با چشم‌پوشی از ابعاد ارزشمند ذات الهی وی شده است. در این مسیر کرامت انسانی به عنوان اصلی مهم، کل نگر، ریشه در تاریخ حیات وی داشته و پشتوانه کمال او می‌باشد.

شکوهی بیدهندی و مطهر در مقاله‌ای سال ۱۳۹۹ با عنوان ارزیابی جایگاه کرامت انسانی (مبتنی بر آرای امام موسی صدر) در سیاست‌گذاری نوسازی شهری؛ مورد پژوهشی: راهبرد اقتصادی نوسازی در طرح جامع تهران نشان می‌دهند که بر مبنای معیارهای مستخرج از آراء سیدموسی صدر (شامل معیارهای «حفظ و ارتقاء وحدت در جامعه»، «ایجاد امکان پیشرفت برای همه انسان‌ها»، «مساوی دانستن افراد مگر به سبب برتری در تقوا، جهاد و علم»، «رسیدگی به امور مردم»، «مسئولیت‌پذیری همه اهالی شهر نسبت به یکدیگر»، «رعایت آزادی‌های انسانی» و «نهادسازی برای توانمندسازی محرومان»)، راهبرد اقتصادی «تراز مالی صفر در نوسازی شهری» نمی‌تواند مبتنی بر کرامت انسانی باشد. در نهایت اینکه

با عنایت به گذشت حدود ۱۰ سال از این سند و ظرفیت پیش‌بینی شده در سند طرح جامع برای انجام بازنگری‌های پنج ساله، پیشنهاد این مقاله، اصلاح راهبرد اقتصادی نوسازی در طرح جامع شهر تهران است.

آشورماهانی در پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد خود سال ۱۳۹۰ تحت عنوان کرامت انسانی از دیدگاه استاد مرتضی مطهری و علامه محمد تقی جعفری، نشان می‌دهد که متغیرهای کرامت انسانی علم، عمل‌صالح، اختیار، آزادی، تقوا، برابری انسان و رعایت حقوق اجتماعی می‌باشد.

میراحمدی و کمالی‌گوگی در سال ۱۳۹۳ در پژوهشی با عنوان تحلیل مفهوم کرامت انسانی در اندیشه سیاسی شیعه نظریات در باب کرامت انسانی قابل تفکیک به سه دسته کلی است. دسته اول، نظریاتی هستند که کرامت انسانی را امری ذاتی می‌دانند (نظریه انسان‌گرایانه)؛ دسته دوم، معتقدند که کرامت وابسته به حفظ ارزش‌ها و اختیار است و با فساد و جرم تحت‌الشعاع قرار می‌گیرد (نظریه اقتضاء)؛ و دسته سوم نظریاتی هستند که به هر دو نوع کرامت ذاتی و اکتسابی معتقدند و تقابلی میان آنان نمی‌یابند (نظریه افزوده).

سبک‌خیز و شیعه در پژوهشی سال ۱۴۰۲ با عنوان تحلیل نقش مفهوم جامعه‌پذیری شهری در فضای همگانی شهر بر مبنای جایگاه کرامت انسانی نشان می‌دهند که مهمترین عامل در حوزه ادراک مردم از کرامت انسانی مفهوم جامعه‌پذیری است. مفهومی که با مفاهیم دیگری چون از بین رفتن فاصله فردی، رشد ارتباطات اجتماعی، صمیمیت روابط، تنوع اجتماعی و وحدت با محیط و جامعه شکل می‌گیرد. آنچه مورد توجه است ارتباط این عوامل با هم و پیچیدگی روابط آنها می‌باشد که منجر به شکل گرفتن احساس کرامت انسانی در افراد شده است. اگرچه مفهوم چندوجهی کرامت انسانی قادر خواهد بود مفاهیم و معنای گسترده‌ای را در خود جای دهد که در این پژوهش مفهوم جامعه‌پذیری فضای همگانی شهری مورد دقت بوده است.

مطهر و همکاران در مقاله‌ای سال ۱۴۰۱ با عنوان بررسی تطبیقی معیارهای کرامت انسانی به عنوان یکی از ویژگی‌های شهر مطلوب اسلامی در محله‌های نوساز و قدیمی؛ (مورد پژوهشی: محله‌های حکیمیه و خیابان ایران شهر تهران) نشان دادند که بی‌توجهی مسئولان، طراحان و برنامه‌ریزان در نوسازی آنها، منجر به از بین رفتن و تنزل معیارهای کرامت انسانی و عدم تحقق این معیارها در محلات و به دنبال آن بروز مشکلات اجتماعی، اقتصادی، کالبدی و ... در آنها شده است. مشکلاتی که موجب بی‌انگیزگی ساکنان و از هم پاشیدگی نظام اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی، کالبدی و ... گردیده است. با توجه به یافته‌های نظری بیشتر محلات قدیمی کرامت انسانی دارند؛ اما رشد برون‌زای شهر، تزریق عملکردهای متعدد در بخش‌های مختلف و گسترش آن باعث شد که این بافت‌ها به تدریج با مشکلاتی روبه‌رو شوند.

کیلمستر در سال ۲۰۱۶ در پژوهشی تحت عنوان کرامت و حقوق انسانی (بشر) بیان می‌کند که کرامت انسانی معمولاً به‌عنوان زیربنای اساسی حقوق انسان‌ها است. بر اساس این نظریه جدید، شأن و منزلت یک فرد را می‌توان از طریق یکی

از دو مسیر تشکیل داد: توانمندی‌ها و صلاحیت‌های هنجاری خود عامل، یا اقتدار جامعه (جامعه زیستی مانند کشور یا شهر) او.

سوسمازی در پژوهشی در راستای کرامت انسانی در سال ۲۰۱۳ تحت عنوان انواع کرامت انسانی و تحلیل آن‌ها نشان می‌دهد که کلیه انسان‌ها به واسطه انسان بود و ویژگی انسانیت دارای کرامت ذاتی هستند. نوع دوم این کرامت انسانی در زندگی افراد و براساس میزان توانی، خلاقیت، ثروت، قدرت و یا میزان احترام (ویژگی‌های شخصیتی) قابل اکتساب برای هر کسی می‌باشد. نوع اول برای همه انسان‌ها یکسان و نوع دوم برای همگان متغیر و دارای درجه‌بندی براساس متغیرهای مذکور می‌باشد.

نوردنفلت در پژوهشی در سال ۲۰۰۴ تحت عنوان متغیرهای کرامت انسانی، نشان می‌دهد که کرامت انسانی یک ویژگی ذاتی برای همه انسان‌ها می‌باشد و که به این علت تفاوت خلقت و سایر برتری‌های انسان نسبت به مخلوقات دیگر است. آنچه که موضوع کرامت را در انسان‌ها درجه‌بندی می‌کند، متغیرهای اکتسابی این ارزش از جمله ویژگی‌های اخلاقی، هویت، شرایط جامعه زیستی و .... می‌باشد. آدمی در نوع اول بدون اختیار و در نوع دوم این توانایی را دارد که به درجات والای کرامت انسانی برسد.

گرفین هسلیم در مقاله‌الی در سال ۲۰۰۵ تحت عنوان تحلیل مفهوم کرامت انسانی، معتقد است که بخشی زیادی درخصوص کسب و ارتقاء کرامت انسانی به ارتباطات، میزان توانمندی و آزادی انسان جامعه (شهر یا کشور و ...) برمی‌گردد. او نشان می‌دهد که انسان در صورتی می‌تواند به درجات کرامت انسانی برسد که بتواند آزادانه در بستر توانمندی در همه زمینه‌ها (مادی و خدمات) ارتباطات خود را گسترش دهد.

امروزه نیز شاهد به وجود آمدن محلاتی هستیم که جز تفاوت در نامشان، هیچ ویژگی متمایز دیگری نسبت به یکدیگر ندارند. این سیر نادرست و حرکت‌های معیوب، چنان وضعی را به وجود آورده است که در بافت‌های جدید شهری، ویژگی سنتی محله از بین رفته و ارزش‌هایی، همچون روابط همسایگی، آرامش، اتحاد، و سایر معیارهای کرامت انسانی رنگ باخته است. یکی از نوآوری‌ها و وجوه افتراق مقاله حاضر با سایر پژوهش‌های پیشین در این زمینه، تدوین چارچوبی از معیارهای کرامت انسانی با تاکید بر متغیرهای جغرافیایی و امکان استفاده در مداخلات شهرسازی و جغرافیایی می‌باشد. چرا که بیشتر پژوهش‌های انجام شده در راستای ندوین نظریات کرامت انسانی یا تجمیع و استخراج معیارها و شاخص‌های کرامت انسانی از دیدگاه و آرای متفکران و صاحب‌نظران بوده است. همچنین یکی از نوآوری‌ها و افتراق این پژوهش با دیگر پژوهش‌ها ارزیابی و سنجش برنامه‌های نوسازی محلات براساس معیارهای کرامت انسانی با تاکید بر پدیده‌های فضایی و جغرافیایی می‌باشد که دو محله یکی با بافت قدیمی و سنتی (خیابان ایران) و دیگری با بافت نوساز و جدید (حکیمیه) واقع در شهر تهران انجام شده است.

مواد و روش‌ها (روش انجام پژوهش)

پژوهش در دست اقدام محلات خیابان ایران و حکیمیه، واقع در مناطق ۱۲ و ۴ شهر تهران، به عنوان دو نمونه مطالعاتی که یکی محله قدیمی با بافت سنتی و دیگری محله‌ای تقریباً جدید از شهر تهران است انتخاب و در این زمینه بررسی خواهند کرد. انتخاب این دو محله به این منظور صورت گرفته تا مشخص شود تحقق معیارهای کرامت انسانی در محلات سنتی و جدید به چه صورت است و نیز چه تفاوت‌هایی میان الگوی تاریخی سکونت و الگوی معاصر ساخت و ساز محلات وجود دارد. این دو محله از نظر سطح درآمدی و قیمت زمین، شرایط تقریباً مشابه دارند. پرسش این است که نقش متغیرهای جغرافیایی منطقه از نظر کرامت انسانی در برنامه‌ریزی شهری چیست، و آیا برنامه‌ریزی نوسازی محلات در تحقق حفظ و ارتقاء معیارهای کرامت انسانی نسبت محلات قدیمی در حفظ موفق باشند؟ با توجه به هدف و سوالات، این پژوهش از نوع توسعه‌ای بوده و روش آن تطبیقی است. برای این منظور، شیوه بررسی با استناد به قرآن، کلام معصومین و آرای علمای مسلمان و نیز آثار اندیشمندان غیرمسلمان است، تا معیارهای کرامت انسانی (به عنوان یکی از ویژگی‌های مهم شهر مطلوب اسلامی) تبیین گردید و آن را به عنوان راهنما و چارچوبی برای جهت‌دهی به فعالیت‌های شهرسازی و مدیریتی شهر ارائه کند و همچنین به بیان میزان مطابقت دو محله قدیمی (با بافت سنتی) و نوساز خیابان ایران و حکیمیه واقع در مناطق ۱۲ و ۴ شهر تهران با ویژگی‌های مستخرج پژوهش بپردازد.

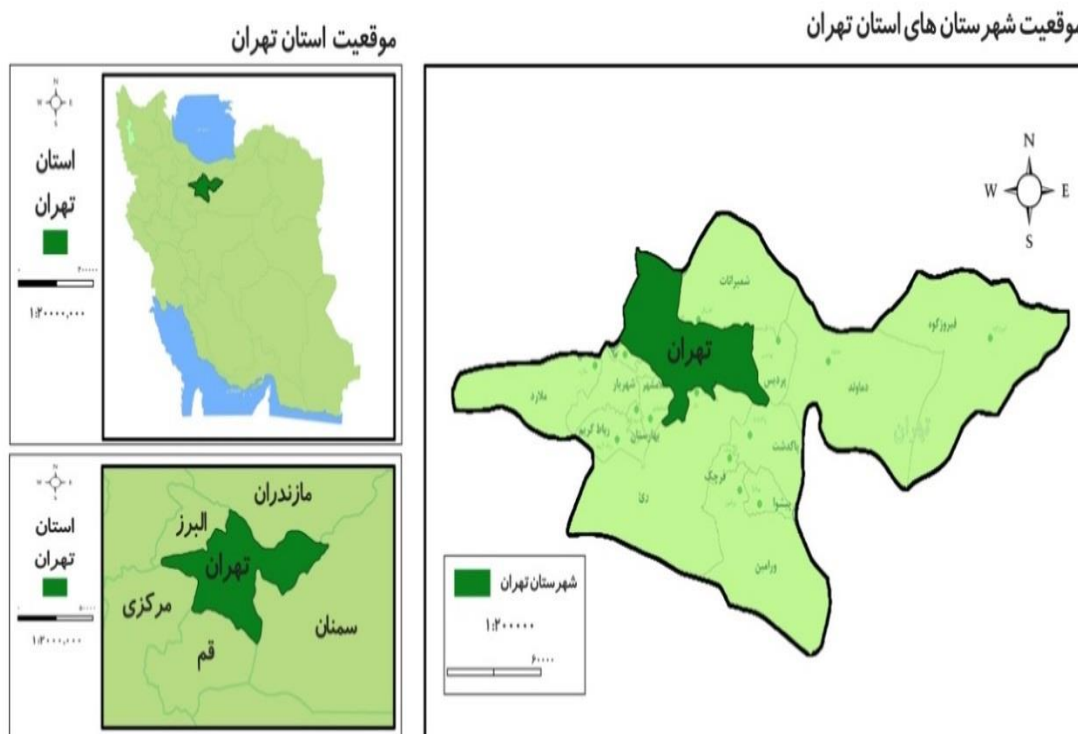
گردآوری اطلاعات نیز به روش کتابخانه‌ای و میدانی است؛ در روش کتابخانه‌ای با استفاده از منابع مختلف، آمارنامه‌ها و نقشه‌ها و در روش میدانی از ابزار مشاهده و تهیه پرسشنامه استفاده شده است. با استفاده از مطالب و اطلاعات گردآوری شده، متغیرهای مورد بررسی مشخص گردیده و سپس جهت سنجش هر یک از متغیرها، تعدادی گویه و سوال تدوین شد که ساختار پرسشنامه را تشکیل داده‌اند. نحوه پاسخگویی به سئوالات و گویه‌ها مراجعه پرسشگر به پاسخگویان و به شیوه پرسشنامه بوده است. به منظور تأیید روایی صوری پرسش‌نامه، گویه‌های به‌کار گرفته شده در این پیمایش به ۲۲ نفر از کارشناسان و استادان ارائه شده و در مورد اعتبار آن‌ها نظرخواهی شد که با اصلاحات لازم، مورد استفاده قرار گرفته است. همچنین برای سنجش میزان تحقق این معیارها در دو محله قدیمی و نوساز خیابان ایران و حکیمیه با معیارهای مستخرج از مبانی نظری، مطالعات پیمایش میدانی صورت می‌پذیرد. در این تحقیق با رعایت ملاحظات و محدودیت‌های مختلف و نوع تحقیق، و نیز به روش نمونه‌گیری به صورت نمونه‌گیری تصادفی و حجم نمونه با استفاده از فرمول کوکران، با ضریب خطای ۱۰٪، حجم نمونه برابر ۲۰۰ نفر (هر محله ۱۰۰ نفر) در نظر گرفته شده است. برای تأیید پایایی نیز، پس از تکمیل پرسشنامه با ضریب آلفای کرونباخ انسجام درونی گویه‌ها مورد سنجش قرار گرفت، تا پایایی مقیاس‌ها مورد ارزیابی قرار گیرند. ضریب آلفای کرونباخ* انسجام درونی گویه‌ها بیشتر از ۰٫۷ است و مقدار آن ۰٫۸۳۳ می‌باشد.

قلمرو جغرافیایی تحقیق

شناخت و تحلیل مولفه‌های اثر گذار بر کرامت انسانی محلات واقع در شهر تهران، در مقیاس کلان و خرد، بدون شناخت این شهر امری ناممکن است؛ چراکه مفاهیم مربوط به کرامت انسانی در تهران یا هر شهر دیگری در ارتباط با ویژگی‌ها، خصوصیات و عوامل موثر در پیدایش، رشد و توسعه‌ی شهر است که معنا می‌یابد. سابقه تاریخی این شهر که جزئی جدایی‌ناپذیر از ساختار شهر تهران است؛ سابقه بیش از ۲۰۰ سال پایتختی تهران، وجود بافتی تاریخی در قلب شهر و آثاری از پنج دوره از تاریخ این سرزمین در جای جای شهر تهران: صفوی، قاجار، پهلوی اول، پهلوی دوم و دوران معاصر و ... از دیگر عواملی است که موجب می‌شود مفاهیم شهر اسلامی از جمله کرامت انسانی در تهران به گونه‌ای متفاوت با دیگر شهرها درک و فهم شود. ویژگی‌های اجتماعی و فرهنگی ساکنان، ریخت‌شناسی این شهر؛ نحوه شکل‌گیری توده‌ها و فضاها، سازمان فضاها و پر و خالی نیز از جمله عوامل موثر بر مفهوم کرامت انسانی در این شهر به شمار می‌رود. مؤلفه‌های انسانی (فرهنگی - اجتماعی) نیز متأثر از نحوه اعمال آداب و رسوم، اعتقادات و سیره و روش زندگی ساکنان هر شهری می‌باشد و بیش از هر چیز به جنبه‌های مدنی شهروندان بر می‌گردد. در تبیین ویژگی‌های شهر از طریق متغیرهای مؤلفه طبیعی و اقلیمی سازنده شهر، باید به آن متغیرهایی توجه گردد که شاخص تمایز ساختگاه موردنظر با ساختگاه‌های شهری دیگر است. شهر تهران، در مرکز استان تهران با جمعیتی ۸۷۳۷۵۱۰ نفر (بر طبق سرشماری نفوس و مسکن ۱۳۹۵) و مساحتی بالغ بر ۶۰۰ کیلومتر مربع در پهنای بین کوه و کویر و در دامنه شیب‌دار جنوبی البرز گسترده شده است. از نظر جغرافیایی در ۵۱ درجه و ۴ دقیقه تا ۵۱ درجه و ۳۳ دقیقه طول شرقی و ۳۵ درجه و ۳۵ دقیقه تا ۳۵ درجه و ۵۰ دقیقه عرض شمالی قرار گرفته است. ارتفاع از سطح آب‌های آزاد در جنوب ۱۱۶۰ متر، در نواحی مرکزی ۱۱۲۰ متر و در شمال ۱۷۰۰ متر است. شهر تهران مرکز استان تهران و در پهنه‌ای بین دو وادی کوه و کویر و در دامنه‌های جنوبی البرز گسترده شده و از جنوب به کوه‌های ری و بی‌بی شهربانو و دشت‌های شهریار و ورامین و از شمال به کوهستان محصور گردیده است. این شهر دارای ۲۲ منطقه شهرداری می‌باشد (Statistical Center of Iran, 2016: 21).

تصویر زیر موقعیت جغرافیایی شهر تهران نشان می‌دهد.

نقش متغییر های جغرافیایی منطقه از نظر کرامت انسانی در برنامه ریزی شهری (نمونه مطالعاتی : محله حکیمیه و ۴۵.

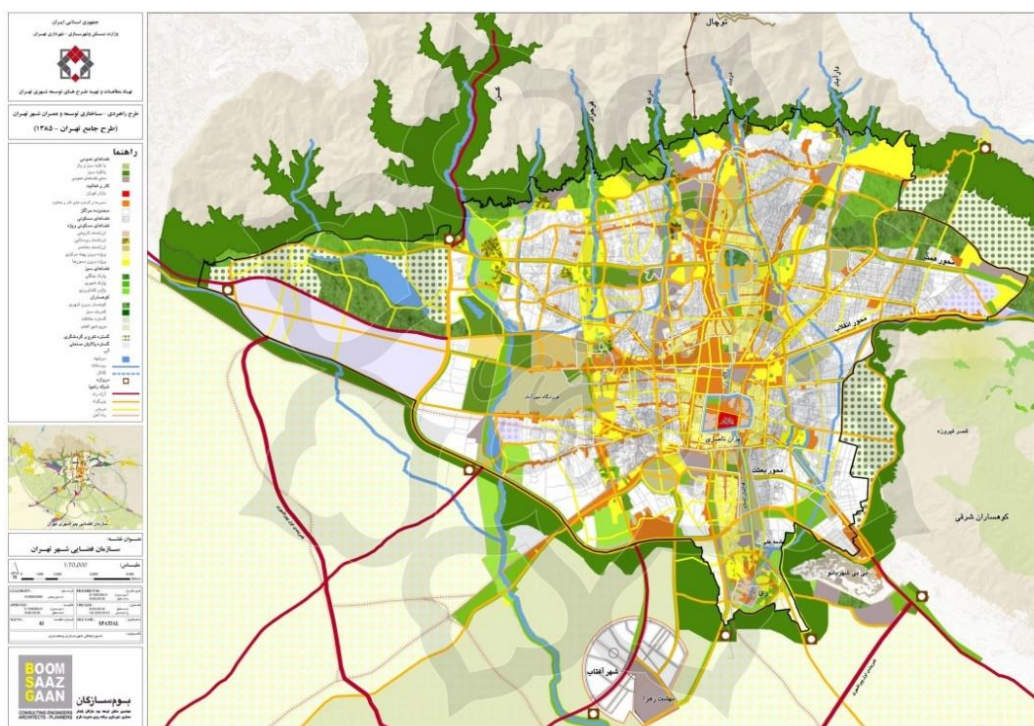

نقشه ۱: موقعیت جغرافیایی تهران و شهرستان های آن.

Map 1. Geographical location of Tehran and its cities
Source: Author, 2021

ساختار تاریخی تهران بر دو بستر شکل گرفته است. بستر شمالی-جنوبی که، تهران قاجاری را به شهر تاریخی ری وصل کرده و از سوی دیگر تا شمیرانات و کوهپایه های البرز ادامه دارد و امروز، عمده فعالیت های اقتصادی، اداری و تجاری را در خود جای داده است؛ دیگری، بستر شرقی-غربی که در امتداد خیابان انقلاب، به عنوان محور توسعه متأخر شهر، شکل گرفته است (Comprehensive plan of Tehran, 2015). نقشه زیر سازمان فضایی تهران نشان می دهد.

نقشه 2: سازمان فضایی تهران.
 Map 2. Space organization of Tehran
 ۲۰۰۷ Source: Comprehensive plan of Tehran,

تهران علاوه بر اینکه مرکز سیاسی کشور است، مهم‌ترین قطب اقتصادی آن نیز هست. با اینکه تنها 22 درصد جمعیت کشور در این شهر زندگی می‌کنند، حدود 15 درصد تولید ناخالص داخلی ایران مربوط به این شهر است به طوری که اصلی‌ترین پهنه‌های فعالیتی در مرکز تجاری اصلی شهر و در همجواری با بازار کهن قرار دارد. به طور کلی سازمان فضایی و نظام کاربری اراضی شهر نیز مشتمل بر چهار پهنه اصلی سکونت، فعالیت، مختلط و حفاظت است. نحوه استفاده از اراضی در محدوده شهر تهران به تفکیک کاربری‌های عمده، نشانگر فزونی کاربری زمین برای سکونت نسبت به سایر کاربری‌ها و قلت کاربری‌های خدماتی و فضای سبز در مقایسه با نیازهای شهری است. پس از کاربری مسکونی، گستره وسیعی از شهر، تحت کاربری شبکه معابر و دسترسی قرار دارد که شبکه به هم پیوسته- ای از انواع راه‌های شریانی، بزرگراهی، اصلی و... را شامل می‌شود. شهر تهران، مراحل مختلف توسعه و تکامل شهری را خیلی سریع‌تر از آهنگ طبیعی و در مدتی بسیار کوتاه گذرانده است. بطور کلی روند توسعه کالبدی - فضایی شهر تهران بازتاب تحولات سیاسی، اقتصادی و اجتماعی است. در جدول میزان جمعیت و نرخ رشد در طی سه دوره متوالی برای تهران آورده شده است.

نقش متغییر های جغرافیایی منطقه از نظر کرامت انسانی در برنامه ریزی شهری (نمونه مطالعاتی : محله حکیمیه و ۴۷

جدول ۴: جمعیت و نرخ رشد سه دوره متوالی شهر تهران

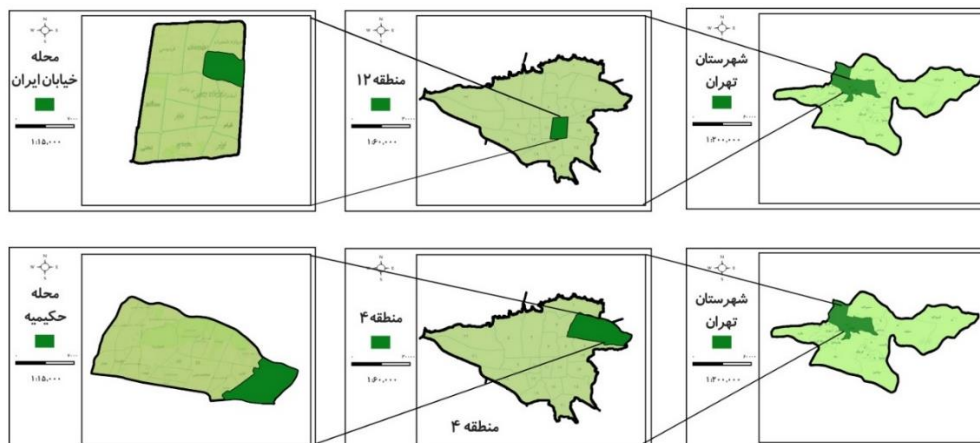
Table 4. Population and growth rate of three consecutive periods of Tehran city

Source: Iran Statistics Center, 2023

نام شهر	جمعیت ۱۳۸۵	جمعیت ۱۳۹۰	جمعیت ۱۳۹۵	جمعیت ۱۴۰۰	نرخ رشد ۸۵-۹۰	نرخ رشد ۹۰-۹۵	نرخ رشد ۱۴۰۰-۹۵
شهر تهران	۷۸۰۳۸۳	۸۱۵۴۰۵۱	۸۷۳۷۵۱۰	۱۴۰۳۳۰۰۰	۰/۹	۱/۴	۱,۹۸

محله حکیمیه شرقی ترین محله تهران است که در کنار ورودی شرقی این شهر واقع شده است. این محله از شمال به بزرگراه بابایی، از جنوب به جاده دماوند، از شرق به تلو و جاده لشکرک و از غرب به خیابان های شهید عباسپور، ۳۵ متری احسان، شهید جعفرپناه و جشنواره منتهی می گردد. محله حکیمیه را می توان به دو قسمت صنعتی اتحاد و شهرک مسکونی با مراکز خدماتی شامل مدارس، دانشگاه ها، مساجد، مراکز درمانی و انتظامی، شهرداری، خانه فرهنگ، کتابخانه، مراکز ورزشی و ... مجزا کرد. این منطقه در عهد ناصری منزل اول سفر به طرف دماوند بوده است و روستایی معروف به «چاهک» داشته است که میرزا علی نقی خان حکیم الممالک آن را خرید، آباد کرد و به نام خود حکیمیه نامید. در کتاب مرآت البلدان درباره آن چنین آمده است: «در جلگه تهران در مشرق شهر و جنوب البرز، بین راه تهران به مازندران دهی بود بایر و خالی از سکنه، متعلق بورثه میرزامحمد لواسانی وزیر که جناب میرزا علینقی حکیم الممالک و پیشخدمت باشی سلام، آن را ابتیاع نمود و قنات آن را دایر و باغی و عمارتی و آبادی در آنجا ایجاد کرد و حکیمیه اش نامید».

محله خیابان ایران در ناحیه ۴ منطقه ۱۲ شهرداری تهران، در مرکز شهر واقع شده است که حدفاصل خیابان های لاله زار، فردوسی، سعدی، اکباتان، ایران، ۱۷ شهریور، بهارستان و دروازه شمیران را دربر می گیرد. خیابان ایران یکی از خیابان های با ارزش و سابقه تاریخی و اهمیت فرهنگی - اجتماعی تهران می باشد. خیابان باریک و بلندی که از خیابان مجاهدین اسلامی شروع و تا خیابان شیرازی ادامه پیدا می کند. طی سال های متمادی کاربری های مختلفی در این محدوده شکل گرفته اند که با توجه به اعتقادات مذهبی مردم، مساجد مهم ترین آن ها را تشکیل می دهند و از نظر فعالیت های مذهبی بسیار فعال بوده و اکنون نیز مساجد آن نقش مهمی را در اداره آن ایفا می نمایند. هنوز هم در خیابان ایران، می توان دکان های کوچکی را پیدا کرد که قبل تر در آن ها گونی های پر از ادویه و حبوبات قرار داشته، اما امروز با مواد خوراکی بسته بندی شده، شکل جدیدی به خود گرفته اند. در ادامه نقشه موقعیت محلات حکیمیه در منطقه ۴ و خیابان ایران در منطقه ۱۲ شهر تهران ارائه می گردد.

نقشه ۳: موقعیت محلات حکیمیه واقع در منطقه ۴ و خیابان ایران واقع در منطقه ۱۲ شهر تهران.

. The location of Hakimieh located in the 4th district and Iran Street located in the 12th district of Tehran. ۳Map

Source: Source: Author, 2021

طبق آمار سرشماری نفوس و مسکن سال ۱۳۹۵ مرکز آمار ایران، جمعیت محله حکیمیه ۱۳۷۹۶۲ نفر و محله ایران ۴۸۷۳۲ نفر اعلام شده است. همچنین بعد خانوار در محله حکیمیه معادل ۳/۱۷ نفر و محله خیابان ایران معادل ۳/۰۹ نفر می‌باشد (Statistical Center of Iran, 2016: 21). جدول ذیل ویژگی‌های جمعیتی این دو محله را نشان می‌دهد.

جدول ۵: میزان جمعیت، تعداد خانوار و متوسط بعد خانوار در سال ۱۳۹۵

Table 4. Population size, number of households and average size of households in 2015

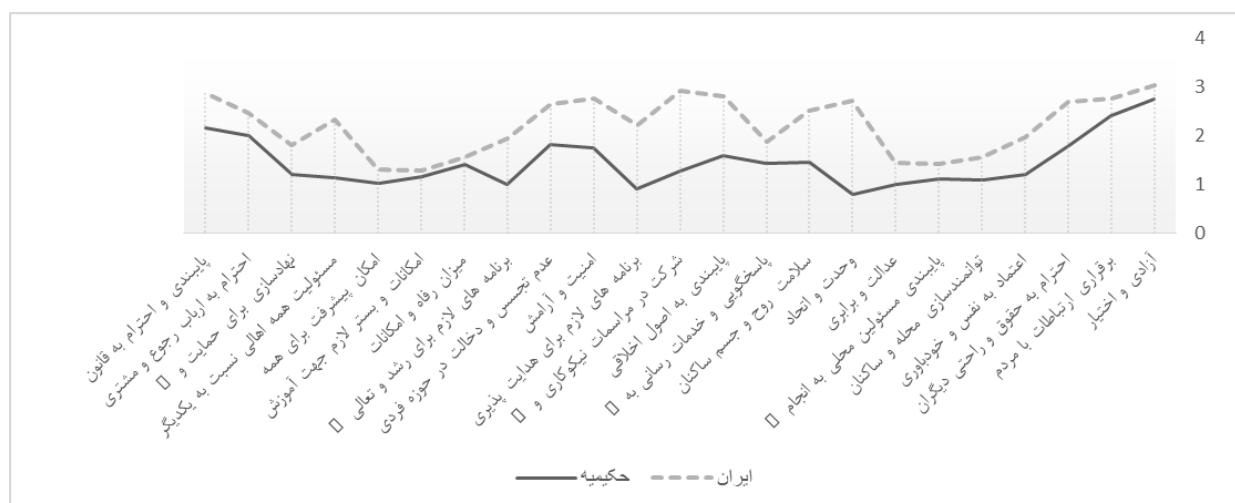
نام محله	جمعیت	تعداد خانوار	متوسط بعد خانوار
محله حکیمیه	۱۳۷۹۶۲	۴۳۴۷۵	۳/۱۷
محله خیابان ایران	۴۸۷۳۲	۱۵۷۵۲	۳/۰۹

یافته‌ها

در این قسمت به سنجش کرامت انسانی در محله‌های خیابان ایران و حکیمیه و آزمون فرض و همچنین به تحلیل به نتایج حاصل از تحلیل معیارهای کرامت انسانی پرداخته می‌شود. به این صورت که هر معیار در قالب یک گویه از پرسش‌شوندگان سوال شده است و نیز مقایسه این معیارها با توجه به پاسخ‌های ساکنان که در چارچوب طیف لیکرت، از میان گزینه‌های کاملاً موافقم تا کاملاً مخالفم درباره موافقت یا مخالفت خود با وجود هر یک از معیارها در محله خود می‌باشد، پراخته شده است. همچنین علاوه بر رسم نمودار، به منظور مقایسه بهتر این معیارها در دو محله حکیمیه و خیابان ایران، میانگین امتیاز هر سوال برای این دو محله محاسبه شده است. امتیاز هر سوال (گویه) به این صورت که: (تعداد جواب‌های کاملاً موافقم در یک محله برای یک سوال * ۴) + (تعداد جواب‌های موافقم در یک محله برای یک

نقش متغییر های جغرافیایی منطقه از نظر کرامت انسانی در برنامه ریزی شهری (نمونه مطالعاتی : محله حکیمیه و ۴۹

سوال *۳)+ (تعداد جواب های نه موافقم نه مخالف و تعداد جواب نداده ها در یک محله برای یک سوال *۲)+ (تعداد جواب های مخالف در یک محله برای یک سوال *۱)+ (تعداد جواب های کاملا مخالف در یک محله برای یک سوال *۰) و در نهایت تقسیم به کل پرسشنامه های یک محله که ۱۰۰ نفر می باشد، محاسبه شده است.

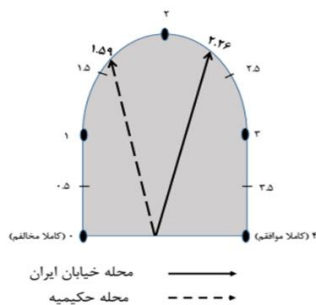

نمودار ۲: تحلیل میزان تحقق معیارهای کرامت انسانی در محلات

Chart ۲. Analysis of the fulfillment of human dignity criteria in the neighborhoods

Source: Author, ۲۰۲۱

نمودار فوق، در حقیقت میانگین نظرات ساکنان هر محله را در مقیاس صفر تا چهار نشان می دهد. با تحلیل نمودارهای بدست آمده از جواب های پرسشنامه که توسط ۱۰۰ نفر از اهالی محله خیابان ایران و ۱۰۰ نفر از اهالی محله حکیمیه پاسخ داده شده بود و همچنین مقایسه میانگین امتیاز محاسبه شده هر سوال برای هر محله، اینگونه دریافت شد که رضایت ساکنان محله خیابان ایران نسبت به تحقق معیارهای کرامت انسانی در محله خود بیشتر از ساکنان محله حکیمیه می باشد. میانگین امتیاز هر محله عددی بین صفر تا چهار می باشد که هر چقدر این مقدار به عدد چهار نزدیک باشد نشان دهنده مطلوبیت و رضایت بیشتر ساکنان و هر چقدر این میانگین به عدد صفر نزدیک باشد بیان کننده عدم رضایت ساکنان از تحقق و وجود معیارهای کرامت انسانی در محله خود می باشد. مشاهده می شود که در همه ی معیارهای کرامت انسانی، وضعیت محله ی ایران، بهتر از محله ی حکیمیه است. در این چارچوب، بیشترین فاصله (اختلاف دو محله) در معیارهای «وحدت و اتحاد» و «مشارکت در مراسم نیکوکاری و خیریه» است. کمترین اختلاف نیز، متوجه معیارهای «امکانات و بستر لازم جهت آموزش» و «میزان رفاه و امکانات» است.

نمودار ۳. میانگین امتیاز محلات از معیارهای کرامت انسانی در طیف صفر تا چهار

Chart 3. The average score of the neighborhoods from the criteria of human dignity in the range of zero to four
Source: Author, 2021

از مقایسه میانگین امتیاز محاسبه شده معیارها برای هر محله، اینگونه دریافت شد که رضایت ساکنان محله سنتی خیابان ایران نسبت به تحقق معیارهای کرامت انسانی به صورت معناداری بیشتر از ساکنان محله نوساز حکیمیه می-باشد.

• بحث و نتیجه‌گیری

متغیرهای جغرافیایی همواره نقشی راهبردی و مهمی در شکل‌گیری و توسعه محلات و شهرها و حتی میزان اقتدار منطقه‌ای ایفا کرده‌اند. راه‌ها، منابع، هجوم و دفاع، تولید، زاد و ولد و رشد جمعیت، عمق سرزمینی، آب و هوا، مرزها، توپوگرافی و شکل سرزمینی از جمله متغیرهای جغرافیایی تاثیرگذار در توسعه شهرها و کشورها هستند. توسعه شهرها و به‌التبع محلات شهرهای ایران نیز تا اندازه زیادی وابسته به نقش متغیرها و توانمندی‌های جغرافیایی است. محلات قدیمی و سنتی شهرهای ایران در گذشته محل زندگی و واجد احساس تعلق برای ساکنان آنها بوده-اند اما این محلات با نوسازی‌های بی‌برنامه و تقلیدی و بدون توجه به متغیرهای جغرافیایی و توانمندسازی آنان در طرح‌های فرادست از جمله طرح‌های جامع شهری، برخی کیفیات خود را از دست داده‌اند. اشاره‌ی این طرح‌ها، منحصر به موضوع نوسازی بوده است که این اشاره نیز، با پرهیز از صدور پیشنهاد جدی همراه است. انحصار موضوع توانمندسازی به نوسازی شهری (آن هم با تلقی کالبدی مصوب شورای عالی شهرسازی و معماری که مبتنی بر سه شاخص نفوذپذیری، مقاومت سازه‌ای و دانه‌بندی بافت است)، تقلیل موضوع به امر کالبدی به حساب می‌آید. بسیاری از این محلات قدیمی و سنتی از هسته‌های اولیه شکل‌گیری شهرها در طول تاریخ آنها بوده‌اند اما امروزه به نظر می‌رسد می‌توان شاهد تنزل معیارهای کرامت انسانی در محلات و به دنبال آن بروز مشکلات اجتماعی، اقتصادی، کالبدی و ... در آنها داد. مشکلاتی که موجب بی‌انگیزگی ساکنان و از هم پاشیدگی نظام اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی، کالبدی و ... گردیده است. اقدامات برنامه‌ریزی شهری خرد برای محلات شهری با توجه به زمینه‌های متنوع جغرافیایی، فرهنگی و اجتماعی، اقتصادی و بهبود مکانی محلات قدیمی و تجمیع قطعات خرد برای نوسازی محلات مطرح هستند. آنگونه که مشاهده شد، کرامت انسانی (شامل کرامت ذاتی و کرامت اکتسابی) در

محلات شهری، تصمیمات و برنامه‌های شهرسازی و ... با متغیرهای مختلفی قابل سنجش است. مطالعه‌ی حاضر، ضمن مرور منابع و از طریق مصاحبه با ۲۲ نفر از کارشناسان، تلاش داشت تا فهرستی از معیارهای کرامت انسانی با تاکید بر جایگاه و نقش متغیرهای جغرافیایی و همچنین امکان استفاده در مداخلات شهرسازی، برای سنجش وضعیت محلات ارائه کند. نتیجه‌ی این تلاش، فهرستی از معیارها بود که در جدول شماره ۳ ارائه شده است. این معیارها، همچنین کمک نمود تا وضعیت دو محله که به عنوان مورد مطالعاتی انتخاب شده بودند، بررسی و مقایسه گردد. نتایج حاصل از پژوهش نشان می‌دهد که محله حکیمیه علی‌رغم جدیدالتاسیس بودن و برخورداری از متغیرهای جغرافیایی موثر در توسعه محلات (آب و هوا، مرز، توپوگرافی، راه‌های دسترسی و ...) سطح پایین‌تری از معیارهای کرامت انسانی را برای ساکنان خود فراهم آورده است. معیارهای کرامت انسانی به عنوان یکی از ویژگی‌های شهر مطلوب اسلامی در محله سنتی و قدیمی خیابان ایران بیشتر از محله جدید و نوساز حکیمیه محقق شده است.

این مطالعه نشان می‌دهد گرچه محله‌ی حکیمیه از نظر امکانات و خدمات مادی (نظیر «امکانات و بستر لازم جهت آموزش» و «میزان رفاه و امکانات»)، فاصله‌ی زیادی با محله‌ی سنتی ایران ندارد، اما از نظر معیارهای کرامت اکتسابی که مربوط به ارزش‌های معنوی می‌شوند (مانند «وحدت و اتحاد» و «مشارکت در مراسم نیکوکاری و خیریه»)، فاصله‌ی قابل توجهی با وضعیت کرامت انسانی در محله‌ی خیابان ایران دارد. در نتیجه می‌توان ادعا کرد رویکردهای صرفاً کالبدی در برنامه‌ریزی شهری (که مثلاً در تأمین سرانه‌های خدماتی متجلی می‌شود) نتوانسته کرامت انسانی را به حد کفایت در محله‌ی جدیدالتاسیس حکیمیه ایجاد نماید.

• راهکارها

شهرهای امروزی نیز (علی‌رغم تفاوت از نظر کالبد، وسعت و اندازه با شهرهای قدیمی) مانند شهرهای قدیمی، از مجموعه‌ای از محلات تشکیل می‌شوند. محلات جدید در طی سال‌های اخیر و بنابر نیاز و افزایش جمعیت معمولاً در مناطق پیرامونی شهرها و براساس طرح و برنامه مشخص شکل گرفته‌اند که در طراحی و ساخت آن‌ها شیوه‌ها و سبک‌های نوین شهرسازی بکار رفته است. در اینگونه محله‌ها به‌التبع استفاده از ساخت و سازهای جدید، مناسبات ساکنین محلات با یکدیگر و مولفه‌ها و ویژگی‌های جغرافیایی، اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی و ... که در محله‌های سنتی وجود داشته است نیز دچار تغییر و تحول بوده است. اما با این حال محله‌های قدیمی با همان بافت سنتی و سبک معماری، شیوه برخورد و رفتار اجتماعی ساکنان آن‌ها با یکدیگر همچنان پابرجا هستند. این پژوهش در نهایت با توجه به کمتر بودن میزان رضایتمندی ساکنان محله حکیمیه نسبت به محله ایران که نشان‌دهنده عدم موفقیت برنامه نوسازی محله حکیمیه در تحقق افزایش این معیارهاست، سعی شده است راهکارهایی برای آن دسته از معیارهایی از جمله: احترام به حقوق و راحتی دیگران، اعتماد به نفس و خودباوری، وحدت و اتحاد، پاسخگویی و

خدمات‌رسانی (اجتماعی) به افراد، عدالت و برابری، اقدامات و برنامه‌های لازم به منظور توانمندسازی افراد، نهادسازی برای حمایت و توانمندسازی محرومان، پایبندی به اصول اخلاقی / هدایت‌پذیری و همچنین رفاه و امکانات، که میانگین امتیاز پایینی داشته‌اند، برای هر کدام از محله‌ها راهکارهایی ارائه شود.

جدول ۶ راهکارهای پیشنهادی براساس میانگین امتیاز معیارهای کرامت انسانی در محلات

Table 6. Suggested solutions based on the average score of human dignity criteria in the neighborhoods

محل	معیار	راهکار
حکیمیه	احترام به	افزایش احقاق حقوق و احترام به دیگران از طریق رسانه‌ها و برگزاری کلاس‌های محله‌ای یا غرفه‌ها در محله حکیمیه؛
	حقوق دیگران	انجام تبلیغات گسترده و اطلاع‌رسانی در حوزه فرهنگ قومیت‌های مختلف ساکن در این محله؛
		مداخله شهرسازان به‌عنوان موکل شهروندان برای برگزاری دوره‌های آموزش شهروندی با هدف ارتقای حقوق آنان در محله خیابان ایران؛
حکیمیه	وحدت و	آموزش و شفاف‌سازی و آگاهی بخشی نسبت به حقوق و تکالیف متقابل مردم نسبت به یکدیگر و روابط همسایگی؛
	اتحاد	جلساتی برای مبارزه با عوامل اختلاف افکن مانند تعصبات قومی با استفاده از رسانه، نخبگان محلی و ریش سفیدان در محله حکیمیه؛
		برگزاری جشنواره‌ها، مسابقات و نمایشگاه‌ها و اختصاص بخشی از آن به اتحاد و وحدت ساکنان در مراسم عمومی محله حکیمیه؛
حکیمیه		برگزاری جلسات توجیهی و اطلاع‌رسانی از طریق بروشورها و استفاده از مبلغان و روحانیون در محله خیابان ایران؛
		استفاده از تجربیات محله حکیمیه و ایجاد فضاهای جدید با رعایت ارتباط منطقی و سازنده بین فضاهای قدیم و جدید در محله خیابان ایران؛
		الزام برقراری نظام شایسته‌سالاری در انتخاب‌ها و انتصاب‌ها به‌خصوص شورایاری برای ارتقا- کرامت انسانی؛
خیابان ایران	پاسخگویی و	ضرورت شفاف‌سازی انجام امور و فعالیت‌ها و افزایش پاسخگویی اجتماعی به ساکنان محله خیابان ایران؛
	خدمات‌رسانی	اشاعه فرهنگ مسئولیت‌پذیری اجتماعی، پاسخگویی و تکریم ارباب رجوع و شهروندان و اجتناب از برخورد سلیقه‌های فردی در محله حکیمیه؛
	(اجتماعی)	کل‌نگری، همسوسازی، هماهنگی و تعامل اثربخش دستگاه‌های اداری مرتبط در امر رسیدگی و خدمات‌رسانی به نیازهای ساکنان محله خیابان ایران؛
حکیمیه	عدالت و	دانش‌گرایی و شایسته‌سالاری مبتنی بر اخلاق اسلامی در نصب و ارتقای تصمیم‌گیران در نوسازی محله خیابان ایران؛
	برابری	تاسیس نظام کوچک تعاون و تامین رفاه اجتماعی در سطوح محلی به ویژه در محله حکیمیه؛
		تاسیس نهادهای جهت عملیاتی ساختن نظام مالیات و استفاده از آن در راستای تحقق عدالت اجتماعی در محلات در هر دو محله؛
خیابان ایران		رعایت عدالت در پراکنش فضایی خدمات و امکانات محلی و جبران خدمات با تأکید بر توانمندی‌ها در محله حکیمیه؛
	اقدامات و	بهبود وضعیت محلات از طریق ظرفیت‌ها و استعدادهای خود اهالی در صورت نوسازی محله خیابان ایران؛
	برنامه‌های	ایجاد فرصت‌های جدید شغلی با توجه به خصوصیات محله خیابان ایران؛
حکیمیه	لازم به منظور	تقویت مشارکت و فعالیت بخش‌های مردمی با رفع موانع انحصاری در فعالیت‌های اقتصادی و اجرایی؛
	توانمندسازی	انجام فعالیت‌های اقتصادی در محلات حکیمیه و خیابان ایران از طریق جلب توجه و تشویق بخش‌های مختلف؛
	افراد	ارزیابی فرآیند نوسازی محله حکیمیه و بازنگری در اهداف و رسالت‌های آن در صورت نوسازی محله خیابان ایران؛
حکیمیه		ایجاد سرمایه‌گذاری‌های محلی از طریق افزایش تمایل اهلی محل در زمینه سرمایه‌گذاری؛
		جذب و استفاده از ظرفیت‌های مردمی به ویژه قشر محروم در اداره و پیشبرد برنامه‌های محلی برای ایجاد هویت در محله حکیمیه؛
	پایبندی به	ایجاد زمینه رشد معنوی ساکنان و بهسازی و ارتقای سطح دانش، تخصص و مهارت‌های آنان در محله حکیمیه؛
خیابان ایران	اصول اخلاقی	نهادینه‌سازی فرهنگ مبتنی بر ارزش‌های اسلامی و کرامت انسانی و ارج نهادن به سرمایه‌های اجتماعی؛
		حضور شهرسازان و برنامه‌ریزان به‌منظور آموزش جهت بهبود فرهنگ محله‌ای و تقویت نظارت مردمی به‌ویژه در محله حکیمیه؛
		نهادینه‌سازی انضباط اجتماعی، فرهنگ جویی، امانت‌داری، صرفه‌جویی و حفظ بیت المال در محله حکیمیه؛

مطالعات آتی می‌توانند ابتدا این سنجش را در محلات مختلف کشور تکرار کنند. سپس می‌توانند به ارزیابی برنامه‌ها و کرامت انسانی در آن‌ها متوجه باشند: برنامه‌هایی نظیر طرح‌های جامع و تفصیلی، برنامه‌های نوسازی، و سایر مداخلات.

منابع

- آشور ماهانی، عباس، (۱۳۹۲)، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، کرامت انسانی از دیدگاه استاد مرتضی مطهری و علامه محمد تقی جعفری، دانشگاه مازندارن، دانشکده الهیات.
- آقاداتاشی، رسول، (۱۳۹۳)، حقوق بشر از دیدگاه شهید مطهری (ره) بخش اول: مبانی حقوق بشر، پژوهشکده شورای نگهبان، دفتر مطالعات حقوق ملت: ص ۱-۳۶.
- جعفری تبریزی، محمد جعفر (۱۳۷۰)، حق کرامت انسانی، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه تهران، دوره ۲۷، شماره ۰، ص ۹۸-۷۷.
- خانزاده، امیرسالاری (۱۳۹۴)، پایان‌نامه کارشناسی ارشد تدابیر پیامبر (ص) جهت اعتلای کرامت انسانی، دانشگاه الزهرا (س)، دانشکده ادبیات، زبان‌های خارجی و تاریخ.
- رادمهر، مهسا (۱۳۹۰)، جایگاه کرامت انسانی در معماری اسلامی، اولین همایش ملی معماری و شهرسازی اسلامی، تبریز.
- رحیمی نژاد، اسمعیل، (۱۳۹۰)، نگرش اسلامی به کرامت، فصلنامه اندیشه‌های حقوق عمومی، دوره ۱، شماره ۲، ص ۱۲۶-۱۱۳.
- سبک‌خیز، مریم؛ شیعه، اسمعیل (۱۴۰۲)، تحلیل نقش مفهوم جامعه‌پذیری شهری در فضای همگانی شهر بر مبنای جایگاه کرامت انسانی، نشریه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی (علوم جغرافیایی)، دوره ۲۳، شماره ۶۸، صص ۱۴۸-۱۳۷.
- سیدی‌نیا، سید اکبر، (۱۳۸۷)، کرامت انسانی و اقتصاد، فصلنامه علمی-پژوهشی اقتصاد اسلامی، دوره ۸، شماره ۲۹، ص ۱۴۱-۱۱۱.
- شکوهی بیدهندی، محمد صالح؛ مطهر، رضا (۱۳۹۹)، ارزیابی جایگاه کرامت انسانی (مبتنی بر آرای امام موسی صدر) در سیاست‌گذاری نوسازی شهری، مجله پژوهش‌های معماری اسلامی، دانشگاه علم و صنعت ایران، دوره ۸، شماره ۱، ص ۸۱-۶۳.
- صالحی، محمدرضا؛ عباسی، محمود، (۱۳۹۰)، کرامت انسانی فصل الخطاب اندیشه‌های دینی و تفکرات اخلاقی، فصلنامه اخلاق پزشکی، دوره ۵، شماره ۱۶، ص ۷۸-۳۹.
- علیخانی، علی اکبر، (۱۳۸۵)، کرامت انسانی و خشونت در اسلام، پژوهشنامه علوم سیاسی، دوره ۱، شماره ۳، ص ۹۹-۱۲۱.
- فلسفی، علی؛ معارزاده، غلامرضا، موسی‌خانی، محمد و الوانی، سید مهدی، (۱۳۹۵)، ارائه‌ی الگوی کرامت انسانی، فصلنامه مدیریت اسلامی، دوره ۲۴، شماره ۴، ص ۷۴-۴۳.
- کیانی، اکبر، رئیسی، احمد (۱۳۹۳)، بررسی جایگاه کرامت انسانی در برنامه‌ریزی شهری و شهرسازی اسلامی، همایش معماری و شهرسازی اسلامی.
- کیانی، اکبر؛ رئیسی، احمد (۱۳۹۲)، مقدمه بررسی جایگاه کرامت انسانی در برنامه‌ریزی شهری و شهرسازی اسلامی، دومین همایش ملی معماری و شهرسازی اسلامی، تبریز.
- محقق داماد، مصطفی (۱۳۹۶)، جایگاه «اصل کرامت انسانی» در اجتهاد شیعی، پایگاه تحلیل و اطلاع‌رسانی فرهنگ و علوم انسانی.
- محمودی، وحید؛ نیری، شهرزاد؛ پورعزت، علی اصغر (۱۳۹۳)، بازپردازی شاخص‌های توسعه قابلیت‌های انسانی در پرتو فرمان امام علی (ع) به مالک اشتر، فصلنامه مدیریت بازرگانی، دانشگاه تهران، دوره ۶، شماره ۱، ص ۱۸۶-۱۶۷.
- مرکز آمار ایران، سرشماری عمومی نفوس و مسکن، ۱۴۰۱.
- مطهر، رضا؛ دانشپور، سیدعبداله‌ادی؛ شکوهی بیدهندی، محمد صالح (۱۴۰۱)، بررسی تطبیقی معیارهای کرامت انسانی به عنوان یکی از ویژگی‌های شهر مطلوب اسلامی در محله‌های نوساز و قدیمی؛ (مورد پژوهشی: محله‌های حکیمیه و خیابان ایران شهر تهران)، نشریه پژوهش‌های معماری اسلامی، سال ۱۰، شماره ۳۴، صص ۱۰۰-۷۹.

۵۴. فصلنامه علمی - پژوهشی نگرش‌های نو در جغرافیای انسانی - سال پانزدهم، شماره دوم، بهار ۱۴۰۲

- موسوی، سید احمد (۱۳۸۵)، برنامه‌ریزی توسعه محله‌ای با تأکید بر سرمایه اجتماعی (مورد مطالعه: کوی طلاب شهر مشهد)، پایان‌نامه دوره کارشناسی ارشد شهرسازی (برنامه‌ریزی شهری و منطقه‌ای)، دانشگاه تربیت مدرس، دانشکده هنر.
- میراحمدی، منصور؛ کمال گوکی، محمد، (۱۳۹۳)، تحلیل مفهوم کرامت انسانی در اندیشه سیاسی شیعه: مطالعه موردی اندیشه امام خمینی (ره)، فصلنامه «پژوهشنامه انقلاب اسلامی»، دوره ۳، شماره ۱۰، ص ۲۷-۵۰.
- میرسپاسی، ناصر؛ معمارزاده، غلامرضا؛ نجف بیگی، مهدی و علی‌زاده، مهدی (۱۳۹۲)، معرفی الگوی ارزشی سازمان‌های دولتی ایران، فصلنامه مدیریت سازمان‌های دولتی، دوره ۱، شماره ۲، ص ۵۳-۷۰.
- نقیبی، سیدابوالقاسم (۱۳۹۱)، مولفه‌های کرامت انسانی از منظر قرآن، فصلنامه سراج منیر، دوره ۲، شماره ۸، ص ۴۶-۶۱.
- یدالله پور، بهروز؛ مؤدب، سید رضا (۱۳۹۳)، کرامت انسان و الزامات آن از منظر قرآن کریم، مجله مطالعات تفسیری، شماره ۱۷، ص ۹۰-۷۵.

References

- Aghadadashi, Rasoul, (2014), Human Rights from the Perspective of Motahari, Part One: Fundamentals of Human Rights, Research Institute of the Guardian Council, Nation Law Office: Pp. 1-36, [in Farsi].
- Alikhani, Ali Akbar, (2006), Human Dignity and Violence in Islam, Journal of Political Science, No. 3, Pp. 99-121, [in Farsi].
- Andorno, Roberto, (2009), Human dignity and human rights as a common ground for a global bioethics, Journal of Medicine and Philosophy, Pp: 223-240.
- Ashour Mahani, Abbas, (2013), Master's thesis, human dignity from the perspective of Morteza Motahhari and Mohammad Taghi Jafari, Mazandaran University, Faculty of Theology, [in Farsi].
- De Baets, Antoon, (2007), A Successful Utopia: The Doctrine of Human Dignity, *Historein*, vol 7. Pp: 71-85.
- De Koninck, Thomas (2009), Protecting Human Dignity in Research Involving Humans, *J Acad Ethics*, 7: 17-25.
- Dehkoda, Ali Akbar (2006); Persian Dictionary, Vol. 11, first edition, Tehran; Tehran University Press, [in Farsi].
- Dortaj, Fattaneh, Mohammad Rezaei, Mohammad, (2016), Fundamentals of Human Dignity from Mulla Sadra's Perspective, *Philosophy of Religion*, Volume 13, Number 4, Pp. 553-578, [in Farsi].
- Falsafi, Ali; Memarzadeh, Gholamreza, Mousakhani, Mohammad and Alvani, Seyed Mehdi, (2016), Presentation of the Model of Human Dignity, *Journal of Islamic Management*, Vol. 4, Year 24, No. 4, Pp. 43-74, [in Farsi].
- Giesinger, Johannes, (2012), Kant on Dignity and Education, *Educational Theory*, Volume 62 Number 6, Pp: 609-620.
- Griffin-Heslin, Vanessa Lynne, (2005), An analysis of the concept dignity, *Accident and Emergency Nursing*, 13, 251-257.
- Habib Zadeh, Tavakol, Farajpoor Asl Marandi, Aliasghar, (2016), Human dignity and the enjoyment of human rights and citizenship enshrined in the Constitution of the Islamic Republic of Iran, *Quarterly Journal of Public Legal Studies*, Volume 46, Number 1, Pp. 115-137, [in Farsi].
- Heidari Noshahr, Mehri; Nazarian, Asghar, (2010), Study of Effective factors on Ghetto and its reflex considering Urban Services Applications (The Case study: Yazd city), *Quarterly Geography Journal of Territory (Sarzamin)*, Volume 8, issue3, Autumn 2011, Pages 31-50, [in Farsi].
- Jaffri Tabrizi, Mohammad Taghi, (2001), The Right to Human Dignity, *Journal of the Faculty of Law and Political Science*, University of Tehran, Article 6, Volume 27, Number 0 - Sequential Issue 1145, Winter 1991, pp. 98-77, [in Farsi].
- Kayani, Akbar; Raisi, Ahmed (2012), introduction to the study of the place of human dignity in urban planning and Islamic urban planning, the second national conference on Islamic architecture and urban planning, Tabriz, [in Farsi].
- Khanzadeh Amirsallari, Samaneh, (2015), The Prophet's measures to promote human dignity, Master's thesis, [in Farsi].
- Killmister, S. (2016), Dignity, Torture, and Human Rights. *Ethic Theory Moral Prac* 19, pp. 1087-1101. <https://doi.org/10.1007/s10677-016-9725-6>.
- Kiani, Akbar, Raeisi, Ahmad (2014), A Study of the Place of Human Dignity in Urban Planning and Islamic Urban Planning, Conference on Islamic Architecture and Urban Planning, [in Farsi].
- Leget, Carlo, (2013), Analyzing dignity: a perspective from the ethics of care, *Med Health Care and Philos.*
- Mahmoudi, Vahid; Nayyeri, Shahrzad; Pourezzat, Ali Asghar (2014), Reconstruction of Human Capabilities Development Indicators in the Light of Imam Ali's Command to Malik Ashtar, Business

- Management Quarterly, University of Tehran, School of Management, Volume 6, Number 1, Spring, Pp. 186-167, [in Farsi].
- Mir Ahmadi, Mansour, Kamal Goki, Mohammad, (2014), Analysis of the Concept of Human Dignity in Shiite Political Thought: A Case Study of Imam Khomeini's Thought, Scientific-Research Quarterly "Research Journal of the Islamic Revolution", Third Year, No. 10, pp. 27-50, [in Farsi].
- Mirahmadi, Mansour; Kamalgouki, Mohammad, (2014), Analysis of the Concept of Human Dignity in Shiite Political Thought: A Case Study of Imam Khomeini's Thought, Journal of the Islamic Revolution Research", Third Year, No. 10, Pp. 27 -50, [in Farsi].
- Mirsapasi, Nasser; Memarzadeh, Gholamreza; Najafbeygi, Mehdi and Alizadeh, Mahdi (2013), Introducing the value model of Iranian government organizations, Quarterly Journal of Public Organization Management, First Year, No. 2, Pp. 70-53, [in Farsi].
- Mohaghegh Damad, Mostafa, (2017), The place of "the principle of human dignity" in Shiite ijtehad, in today's culture: the base of analysis and information of culture and humanities, [in Farsi].
- Motahhar, Reza; Daneshpour, Seyed Abdolhadi; Shokouhibidehndi, Mohammad Saleh A Comparative Study of Human Dignity Criteria in the New and Old Neighborhoods of Hakimieh and Iran Street of Tehran, Islamic architecture research, Vol. 10, No. 34, pp. 79-100, [in Farsi].
- Mousavi, Seyyed Ahmad (2006), Neighborhood Development Planning with Emphasis on Social Capital (Case Study: Kouye-Tollab, Mashhad), Master's Degree Program in Urban Planning (Urban and Regional Planning), University Tarbiat Modares, Faculty of Art, [in Farsi].
- Naqibi, Seyed Abolghasem (2012), Components of Human Dignity from the Perspective of the Holy Quran, Siraj Monir Quarterly, Second Year, No. 8, Pp. 46-61, [in Farsi].
- Nordenfelt, Lennart, (2004), the Varieties of Dignity, Kluwer Academic Publishers, Health Care Analysis, Vol. 12, No. 2.
- Radmehr, Mahsa (2010), the place of human dignity in Islamic architecture, the first national conference of Islamic architecture and urban planning, Tabriz.
- Rahiminejhad, Ismail, (2011), Islamic Attitude to Dignity, First Year, Second Issue, Pp. 113-126, [in Farsi].
- Salehi, Mohammad Reza; Abbasi, Mahmoud, (2011), Human Dignity, The base of Religious Thoughts and Moral Thoughts, Quarterly Journal of Medical Ethics, N5, P.16, [in Farsi].
- Schulman, Adam, (2009), Bioethics and the Question of human rights University of Notre Dame Press.
- Sevakhaiz, Maryam; Shia, Ismail (۲۰۲۳), Analysis of the role of the concept of urban socialization in the public space of the city based on the position of human dignity, Applied Research Journal of Geographical Sciences (Geographical Sciences), Volume 23, Number 68, pp. 137-148, [in Farsi].
- Seyyedinia, Seyed Akbar, (2008), Human Dignity and Economics, Journal of Islamic Economics, Vol. 8, No. 29, [in Farsi].
- Shokouhibidehndi, Mohammad Saleh; Motahhar, Reza (2020), Evaluation of the position of human dignity (based on the views of Imam Musa Sadr) in urban renewal policy, Islamic architecture research, Vol. 8, No. 1, Pp. 63-81, [in Farsi].
- Statistical Center of Iran (2023), General Census of Population and Housing, [in Farsi].
- Sulmasy, D.P, (2013), the varieties of human dignity: a logical and conceptual analysis, Med Health Care and Philos.
- Taheri, Abolghasem, (2005), Human Dignity in the Thought of Imam Ali (P.B.U.H), Religious Research, First Year, Second Issue, Pp. 111-137, [in Farsi].
- Tehran Municipality website, www.tehran.ir [accessed in 2019] , [in Farsi].
- Varelius, Jukka, (2012), Two Challenges for Dignity as an Expressive Norm, Crime Law and Philosophy, 6:327-340.

نقش متغییر های جغرافیایی منطقه از نظر کرامت انسانی در برنامه ریزی شهری (نمونه مطالعاتی : محله حکیمیه و ۵۷.

Yadollapoor, Behroz, Moadeb, Seyed Reza, (2014), Human Dignity and Its Requirements from the Perspective of the Holy Quran, Interpretive Studies Quarterly, Fifth year, No. 17, Pp. 90-7, [in Farsi]

The Role Geographical Variables of the Region in Terms of Human Dignity in Urban Planning; (Case Study: The New and Old Neighborhoods of Hakimieh and Iran Street, Tehran)

Reza Motahar

PhD Candidate of Urban Planning, Iran University of Science and Technology

Seyed Abdolhadi Daneshpour

PhD in Urban Planning and Associate Professor, Iran University of Science and Technology

Mohammadsaleh Shokouhbidendi*

PhD in Urban Planning and Assistant Professor, Iran University of Science and Technology.

Abstract

The principle of dignity is a human virtue and perfection that is rooted in human nature. The principle of honoring the essence and existence of man as the best creature has always been the concern of thinkers and all human beings. In addition, human dignity is considered as the foundation stone in fundamental rights and humanitarian rights, and legal and moral charters will be incomplete without considering it. The city and urbanization is a prominent social process that has caused more changes in the mutual relations between humans and the environment and with other humans. One of the main principles and elements of the Islamic city is its social and human pillar, which in the urban planning and design of Islamic cities, considering the place of man in the presence of God, and in the religion of Islam, it should be considered, and cities should be a place for peace, order, and dignity. People can grow in cities in different social, economic and cultural dimensions. Human dignity, as an important principle rooted in the history of human life, is the backbone of human perfection. The criteria taken from the opinions of non-Muslim thinkers with regard to the intellectual foundations in the western view, that the purpose of development in the past was mostly the acquisition of capital and today in its best form, human and human rights, and has paid more attention to the aspect of life in the world and its possibilities. Some criteria and components of human dignity are common in both Western and religious approaches. It seems that the common criteria and components in these two approaches include "freedom", "respect", "justice and equality", "social responsibility and service to the people", "self-confidence and self-belief", "unity and unity". "Society" and "responsibility", which are mostly social and public, and their impact on the social sphere of society is more than the individual and personal sphere. Old and traditional neighborhoods of Iranian cities in the past have been living and have a sense of belonging for their residents, but these neighborhoods with unplanned and imitation renovations and regardless of their empowerment in the above plans, including comprehensive urban plans, some of their qualities have lost. Many of these old and traditional neighborhoods have been the core of the formation of cities throughout their history, but today it seems that we can see the decline of human dignity in neighborhoods, followed by social, economic, physical and ... Gave in them.

Since in this study, not all neighborhoods of the city can be examined in terms of characteristics and components of the Islamic city in general and human dignity in particular, this study examines an example of an old neighborhood and a sample of a new neighborhood followed by Is able to answer the questions of this study, firstly, what is the role geographical variables of the region in terms of human dignity in urban planning, and secondly, are neighborhood renovation planning successful in achieving the preservation and promotion of human dignity standards compared to old neighborhoods? This research is of developmental type with regard to subject and purpose and its research method is comparative. Documentary

method has been used to develop a theoretical framework. For this purpose, the criteria of human dignity are first explained based on the opinions of Muslim scholars and the works of non-Muslim thinkers. Then, to measure each of the variables, a number of items and questions have been developed that form a semi-structured questionnaire. After confirming the validity and reliability, this questionnaire is measured comparatively in two neighborhoods. How to answer the questions and items was the questioner's reference to the respondents and the questionnaire. From the questionnaire answers that were answered by 100 residents of Iran Street neighborhood and 100 residents of Hakimieh neighborhood and also comparing the average points calculated for each question for each neighborhood. It was found that the satisfaction of the residents of Iran Street neighborhood towards the realization the standards of human dignity in his neighborhood are higher than the residents of Hakimieh neighborhood. The average score of each neighborhood is a number between zero and four, the closer this value is to the number four, it indicates the greater desirability and satisfaction of the residents, and the closer this average is to the number zero, it indicates the dissatisfaction of the residents with the realization and existence.

The result of the research of the new Hakimieh neighborhood, which has been renovated based on the contemporary construction model, but has not led to the promotion of any of the criteria of human dignity in this neighborhood and shows the criteria of human dignity as one of the characteristics of a desirable Islamic city in the neighborhood. The traditional and old Iran Street has been realized more than the new and newly built neighborhood of Hakimieh. Today's cities are also (despite the difference in terms of structure, extent and size from the old cities) like the old cities, they consist of a set of neighborhoods. In the new neighborhoods, the use of new constructions, the relations of the residents of the neighborhoods with each other, and the geographical, economic, cultural, social, etc. components and features that existed in the traditional neighborhoods have also undergone changes. However, the old neighborhoods with the same traditional texture and architectural style, the way of dealing and social behavior of their residents with each other are still standing. Finally, considering the lower satisfaction of the residents of Hakimieh compared to Iran's neighborhood, which indicates the failure of Hakim's renovation program in increasing these indicators, solutions for the criteria for each of the neighborhoods are provided. Future studies can first repeat this measurement in different areas of the country. Then they can focus on evaluating programs and human dignity in them: programs such as comprehensive and detailed plans, renovation programs, and other interventions.

Keywords: Human Dignity, Neighborhood, Geographic variables, Tehran, Urban Planning.

---

*(Corresponding Author) shokouhi@iust.ac.ir